

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Lolitos Mankevičiūtės,

V kurso, baudžiamosios justicijos

studijų šakos studentės

Magistro darbas

Kratos samprata, rūšys ir procesinė tvarka

Concept, types and procedural order of search

Vadovas: Doc. dr. Remigijus Merkevičius

Recenzentas: Lekt. Vidas Kilinskas

Vilnius

2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 145 straipsnyje reglamentuojamos procesinės prievartos priemonės – kratos – atlikimas. Apibūdinama bei palyginama kratos samprata Lietuvoje ir kitose valstybėse, aptariamas kratos ir poėmio santykis. Išskiriamos pagrindinės kratos rūšys, analizuojama bei lyginama tarpusavyje įvairių kratos rūšių atlikimo tvarka, teisėtumo sąlygos. Nagrinėjamas kratos atlikimas pas imunitetus turinčius asmenis, išskiriami probleminiai aspektai šiuo klausimu. Gilinant ir analizuojant teismų praktiką, nagrinėjami kratos metu gautų duomenų, pažeidžiant kratos atlikimo tvarką, panaudojimo baudžiamojoje teisėje klausimai.

Pagrindiniai žodžiai: kitos procesinės prievartos priemonės, asmens teisių suvaržymas, krata, kratos atlikimo tvarka, kratos teisėtumo sąlygos.

This thesis analyzes the performance of a procedural coercive measure - a search - regulated by Article 145 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania. The concept of search in Lithuania and other countries is described and compared, the relationship between search and seizure is discussed. The main types of searches are distinguished, the order of various types of searches and the conditions of legality are analyzed and compared with each other. The search of persons with immunities is examined, and problematic aspects in this regard are singled out. Deepening and analyzing the case law, the issues of the use of data obtained during a search in criminal law in violation of the search procedure are examined.

Keywords: other procedural coercive measures, restriction of personal rights, search, search procedure, search legality conditions.

TURINYS

IŽANGA	4
1. KRATOS SAMPRATA	6
1.1. Kratos samprata Lietuvoje ir kitose valstybėse.....	7
1.2. Kratos ir poėmio santykis.....	12
2. KRATŲ RŪŠYS.....	16
2.1. Vietovių krata.....	16
2.2. Patalpų krata.....	18
2.3. Asmens krata	22
2.4. Imunitetą turinčių asmenų, jų gyvenamųjų, darbo vietų krata.....	25
2.5. Elektroninės kratos.....	33
3. KRATOS ATLIKIMO PROCESINĖ TVARKA	36
3.1. Kratos teisėtumo sąlygos.....	36
3.2. Žmogaus teisių užtikrinimas kratos atlikimo metu	44
3.3. Kratos padariniai	47
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	53
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	55
SANTRAUKA.....	60
SUMMARY	61

IŽANGA

Temos aktualumas. Šis darbas ir jo nagrinėjimo dalykas yra aktualus tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, kadangi prievartos priemonės ir jų taikymas yra neatsiejama bet kurios valstybės baudžiamojo proceso dalis. Krata – viena iš tokių procesinių prievartos priemonių. Tai labai dažnas, beveik kiekvieno baudžiamojo proceso veiksmas. Svarbu paminėti, kad pastarųjų metų mokslo ir technologijų pažanga praplėtė daugelį sričių, gyvenimas vis sparčiau keliasi į elektroninę erdvę. Be jokios abejonės, naujovės palietė ir baudžiamąjį procesą. Tai leidžia praplėsti ir procesinių prievartos priemonių, nagrinėjamu atveju, kratos, atlikimo ribas, kas pasireiškia naujų kratos rūšių, tokių, kaip elektroninės kratos, atsiradimu. Kadangi procesinių prievartos priemonių taikymas yra neatsiejamas nuo pagrindinių asmens teisių ir laisvių suvaržymo, kyla tokių teisių ir laisvių pažeidimo rizika. Kratos atlikimo metu gali būti suvaržomos vienos pagrindinių asmens teisių – privataus gyvenimo, asmens susirašinėjimų, telefoninių pokalbių, telegrafo pranešimų, būsto neliečiamumas. Pagrindines asmens teises ir laisves saugo svarbiausi nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai. Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – Konstitucija), kaip svarbiausias nacionalinis teisės aktas, saugo asmenį nuo neteisėto kišimosi į jo privatą, šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į garbę ir orumą. Konstitucija reglamentuoja asmens būsto neliečiamumą bei nuosavybės apsaugą, o Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTPLAK), kaip žmogaus teises bei laisves garantuojantis tarptautinis teisės aktas, įpareigoja gerbti asmens privatą ir šeimos gyvenimą, būsto neliečiamybę ir susirašinėjimo slaptumą. Pažymėtina, kad teisėtas kratos atlikimas yra itin svarbi vertybė baudžiamajame procese siekiant neperžengti ribos tarp asmens teisių, laisvių suvaržymo ir jų pažeidimo.

Darbo originalumas. Darbo originalumą sąlygoja tai, kad Lietuvoje nėra atlikta jokio mokslinio tyrimo, analizės, kuriose krata, kaip procesinis veiksmas, būtų ištirtas savarankiškai. Per pastaruosius penkerius metus Lietuvoje nėra apgintas nei vienas magistro darbas, kurio tyrimo objektas būtų krata. Atsižvelgiant į tai, šis darbas išsiskiria tuo, kad jame krata, kaip procesinė prievartos priemonė, yra tiriama atskirame kontekste.

Tyrimo objektas. Šiame darbe yra analizuojama krata, kaip procesinis veiksmas.

Darbo tikslas. Atskleisti kratos, kaip kitos procesinės prievartos priemonės, reglamentavimą baudžiamojo proceso teisėje.

Darbo uždaviniai:

- 1) Apibrėžti kratos sampratą;
- 2) Išanalizuoti kratos ir poėmio santykį;
- 3) Atskleisti pagrindines kratos rūšis, įvardinti pagrindinius jų skirtumus;
- 4) Aptarti kratos atlikimo galimumą ir sąlygas pas asmenis, turinčius imunitetą;
- 5) Įvertinti pastarųjų metų mokslo ir technologijų įtaką naujai atsirandančioms kratos rūšims;
- 6) Apibūdinti kratos atlikimo procesinę tvarką, apibrėžiant kratos teisėtumo sąlygas;
- 7) Aptarti žmogaus teisių užtikrinimo garantijas kratos atlikimo metu;
- 8) Remiantis teismų praktika, išanalizuoti, kokia yra kratos metu gautų duomenų, pažeidžiant kratos atlikimo tvarką, reikšmė ir kaip jie gali būti naudojami baudžiamojoje teisėje.

Tyrimo metodai. Šiame darbe naudojami šie tyrimo metodai:

- 1) **Lyginamasis.** Naudojant šį metodą, vertinamas skirtingų valstybių teisinis reguliavimas, susijęs su kratos atlikimu;
- 2) **Analizės.** Šis metodas naudojamas nagrinėjant mokslinę literatūrą, vertinant teismų praktiką;
- 3) **Sisteminis.** Šio metodo naudojimas pasireškia siekiu nustatyti ryšį tarp nagrinėjamų ir kitų teisės normų.

Svarbiausi šaltiniai. Šio darbo pagrindu tapo Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojantys įstatymai bei kiti literatūros sąraše nurodomi nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai. Vis dėlto, atspirties tašku tapo norminiai teisės aktai, o konkrečiai – Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, specialioji literatūra. Svarbią įtaką turėjo moksliniai straipsniai, taip pat praktinė medžiaga, ypač dominavo Lietuvos Respublikos teismų bei Europos Žmogaus Teisių Teismo nutartys ir sprendimai.

1. KRATOS SAMPRATA

Nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje netaikant prievartos dažniausiai yra neįmanoma. Tiriant ir nagrinėjant bylas paprastai yra būtina imtis žmogaus teises varžančių veiksmų. Žmogaus teisių suvaržymas visais atvejais yra blogybė, tačiau ši blogybė pasirenkama siekiant visuomenės požiūriu labai svarbių tikslų – atskleisti nusikalstamą veiką ir pritaikyti įstatyme numatytas sankcijas ją padariusiems asmenims. Žmogaus teisių suvaržymas yra galimas tik tais atvejais, kai netaikant tokio suvaržymo nurodytų tikslų pasiekti būtų neįmanoma. Atsižvelgiant į ypatingą žmogaus teisių instituto svarbą kiekvienoje demokratinėje valstybėje, bet kokia įsibrovimo į žmogaus teisių sferą galimybė turi būti itin preciziškai reglamentuota. Dėl šios priežasties tiek Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK), tiek demokratinių valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose stengiamasi išsamiai aprašyti prievartos taikymo sąlygas ir pagrindus, nurodyti kompetenciją (koks pareigūnas, kokias prievartos priemonės yra įgalios taikyti), nustatyti priemonių taikymo trukmę bei skundų dėl prievartos priemonių taikymo pateikimo ir nagrinėjimo tvarką (Goda *et al.*, 2005, p. 222).

Procesinės prievartos priemonės – tai įstatyme numatytos priemonės, pasireiškiančios žmogaus teisių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko siekdami procesinių tikslų (Goda *et al.*, 2005, p. 222). Procesinė prievartos priemonė paprastai taikoma dviem etapais: 1) priemonės paskyrimas (pavyzdžiui, nutarties dėl kratos priėmimas); 2) paskirtos priemonės įvykdymas (pavyzdžiui, kratos atlikimas) ar tam tikrų apribojimų taikymas. Procesinių prievartos priemonių sistemą sudaro BPK III dalyje (119-163 str.) išvardytos priemonės. Visas procesines prievartos priemones įstatymų leidėjas skirsto į dvi dideles grupes: 1) kardomasias priemones (BPK 119-139 str.); 2) kitas procesines prievartos priemones (BPK 140-163 str.).

Kitos procesinės prievartos priemonės – tai BPK numatytų procesinių prievartos priemonių dalis. Toliau šiame darbe bus kalbama apie vieną iš BPK numatytų kitų procesinių prievartos priemonių – kratą, kuri riboja keletą žmogaus teisių:

- Teisę į asmens neliečiamybę ir orumą, kurią asmeniui užtikrina Konstitucijos 21 str., EŽTPLAK 8 str.;
- Teisę į būsto neliečiamumą, užtikrinamą Konstitucijos 24 str., EŽTPLAK 8 str. (Goda *et al.*, 2005, p. 224).

1.1. Kratos samprata Lietuvoje ir kitose valstybėse

Analizuojant kratos sampratą, visų pirma atkreiptinas dėmesys į tai, kaip šią procesinę prievartos priemonę apibūdina įstatymų leidėjas. BPK 145 str. 1 d. numato, kad kai yra pagrindas manyti, kad kokioje nors patalpoje ar kitokioje vietoje yra nusikalstamos veikos įrankių, nusikalstamu būdu gautų ar įgytų daiktų bei vertybių, taip pat daiktų ar dokumentų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti, arba kad koks nors asmuo jų turi, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras jiems surasti ir paimti gali daryti kratą. Šios procesinės prievartos priemonės skyrimo ir atlikimo tvarka reglamentuojama BPK 145, 149-150¹ str. Pažymėtina, kad įstatymo tekste mums yra nurodomos sąlygos, kurioms esant gali būti atliekama krata, tačiau tiksli kratos samprata nėra pateikiama. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad BPK 145 str. 3 d. nurodyta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis nėra vienintelis procesinis kratos atlikimo pagrindas. BPK 160¹ str. 1 d. įstatymų leidėjas nurodo kratą, kaip vieną iš procesinių prievartos priemonių, kurios išimtiniais, o kaip įstatymų leidėjas įvardina - neatidėliotinais atvejais - gali būti taikomos prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu.

Apie minėtą išimtį pasisako ir Baudžiamojo proceso teisės vadovėlio autoriai (Goda *et al.*, 2005), kurie kratą apibūdina kaip vieną iš labiausiai žmogaus teises varžančių kitų procesinių prievartos priemonių, kuri gali būti daroma motyvuota ikiteisminio teisėjo nutartimi, nurodant, kokių objektų darant kratą bus ieškoma, o neatidėliotinais atvejais – ir ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu. Neatidėliotinu atveju laikytinas toks atvejis, kai pavėlavus atlikti kratą daiktai ir dokumentai, turintys reikšmės tiriant ir nagrinėjant bylą, gali būti sunaikinti, paslėpti arba suklastoti (Bučiūnas *et. al.*, 2017, p. 300). Kitų autorių (Bučiūnas *et. al.*, 2017) krata yra apibūdinama kaip procesinė prievartos priemonė, kurios esmę sudaro priverstinis nuodugnus, kruopštus patalpos, transporto priemonės, vietovės ar asmens apieškojimas siekiant surasti, paimti:

- nusikalstamos veikos įrankius ir priemones;
- nusikalstamu būdu gautus daiktus, dokumentus ir vertybes;
- daiktus, dokumentus turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti;
- lavonus;
- ieškomus asmenis, pasislėpusius nuo teisėsaugos institucijų ar teismo.

Be to, krata gali būti atliekama siekiant užtikinti (taikant laikiną nuosavybės teisės apribojimą (BPK 151 str. 1 d.)):

- civilinį ieškinį (BPK 116 str.);
- baudžiamojo poveikio priemonės – turto konfiskavimą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 72 str.) arba išplėstinį turto konfiskavimą (BK 72³ str.).

Gilinantis ir analizuojant kratos sampratą, manytina, kad krata gali būti painiojama su kitais tyrimo veiksmais, pavyzdžiui, su objektų tyrimu arba apžiūra. Šiuo klausimu paminėtini Lietuvos apeliacinio teismo išaiškinimai 2008 m. birželio 13 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-253/2008. Faktinės aplinkybės minėtoje byloje pasireiškė tuo, kad įtarimą sukėlusį automobilį sustabdė Valstybės sienos apsaugos tarnybos (toliau – VSAT) pareigūnai. Vairuotojas ir automobilis sulaikyti, apžiūrimas automobilio vidus. Kaip turėtų būti traktuojamas toks veiksmas? Koks procesinis veiksmas atliekamas? Iš pirmo žvilgsnio, manytina, kad atliekamas objektų tyrimas, apžiūra arba krata. Kaip atskirti šiuos procesinius veiksmus? Remianis apelianto teiginiais, „<...> norint paimti sulaikyto asmens dokumentus ir kitus daiktus, buvo reikalinga atlikti kratą (poėmį), o tokiems veiksams atlikti, išskyrus įstatymo numatytas išimtis, reikalinga teismo sankcija. Ji nebuvo gauta, <...>, krata daroma tik pradėjus ikiteisminį tyrimą. Iš bylos matosi, kad pareigūnai sustabdė ir prievarta apžiūrėjo automobilį, buvo atlikta asmens krata, o automobilyje buvusių daiktų tyrimas neatliktas. Todėl įvykio vietos apžiūros, o ne kratos protokolo surašymas yra neteisėtas ir šis dokumentas negali būti laikomas įrodymu. Paimant daiktus ir nenurodžius jų individualių požymių, vėliau galėjo būti apžiūrėti ne tie daiktai, nes neaišku, iš kur jie paimti“, <...>, netinkamai procesiškai įtvirtinus ikiteisminio tyrimo pradėjimą, kratą ir daiktų paėmimą, teisėta negali būti laikoma ir atlikta pažeidžiant įstatymus paimtų daiktų apžiūra, nes neteisėti veiksmai negali kelti teisėtų pasekmių.“ Vertindama apelianto teiginius, teisėjų kolegija akcentavo, kad „objektų tyrimo tvarka yra nustatyta BPK 205 str. Jame nurodoma, kad siekiant surasti nusikalstamos veikos pėdsakus ir kitus objektus, turinčius reikšmės tyrimui, nustatyti įvykio situaciją ir kitas reikšmingas bylai aplinkybes, atliekamas įvykio vietos, žmogaus kūno, lavono, vietovės, patalpų, dokumentų ir kitokių objektų tyrimas. Tokio tyrimo objektais yra bet kokie su nusikalstama veika susiję objektai, taip pat ir įvykio vieta, transporto priemonės ir kita. Pagal BPK 205 str. 3 d. nuostatas objektų tyrimą atlieka specialistai, kuriais gali būti ir ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnai. Atlikti šį ikiteisminio tyrimo veiksma teismo sankcija nereikalinga,

išskyrus BPK 206 str. 4 d. numatytą išimtį, pagal kurią asmens būsto ar tarnybinių patalpų, kurios nėra įvykio vieta, tyrimas gali būti atliekamas tik būsto savininko ar įmonės, įstaigos, organizacijos atstovo sutikimu arba ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Tuo tarpu krata yra BPK 145 str. numatyta procesinė prievartos priemonė, kurią darant priverstinai ištirama ir apieškoma patalpa, vietovė ar asmuo. Krata daroma siekiant surasti ir paimiti nusikalstamos veikos įrankius, nusikalstamu būdu įgytus daiktus bei vertybes ir kitus nusikalstamai veikai tirti reikalingus daiktus, dokumentus ar objektus, taip pat siekiant surasti lavonus ar ieškomus asmenis. Nuo BPK 205 str. numatyto objektų tyrimo krata skiriasi tuo, kad ji susijusi su konstitucinėmis žmogaus teisėmis, pirmiausia su žmogaus būsto neliečiamumo teise, taip pat ir kitų patalpų ar kitokių vietų, kuriose atliekama krata, savininko ar valdytojo teisėmis. Todėl krata daroma motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Tuo tarpu apelianto teiginiai apie tai, kad 2006 m. spalio 19 d. įvykio vietos ir transporto priemonės apžiūros metu faktiškai buvo atliekama ne apžiūra, o krata, yra nepagrįsti. Šio tyrimo veiksmo metu nebuvo apžiūrėtas joks būstas ir jokia kita patalpa. Sustabdyti ir patikrinti įtarimą sukėlusį mikroautobusą VSAT pareigūnai turėjo teisę ir tai jie padarė vykdydami savo tarnybines pareigas. Nurodytos apžiūros metu buvo apžiūrimas ne tik sustabdytas mikroautobusas, bet ir pati jo sulaikymo vietovė, sudaryta tos vietovės schema, <...>, visa tai visiškai paneigia apelianto argumentus apie tai, kad šios apžiūros metu buvo naudojama procesinė prievarta, pareigūnai šiuo atveju tikrai atliko ne kratą, o tik įvykio vietos ir transporto priemonės apžiūrą ir tam teismo sankcija nebuvo reikalinga“.

Taigi, apibendrinant, atkreiptinas dėmesys į tai, kad krata yra panaši į objektų tyrimą arba apžiūrą tuo, kad tyrėjas atlieka įvardytų objektų tyrimą siekdamas aptikti, fiksuoti ir paimiti įvairius materialius kriminalistinės informacijos šaltinius. Vis dėlto, esminis skirtumas tarp šių procesinių veiksmų yra tas, kad objektų tyrimu yra siekiama surasti nusikalstamos veikos pėdsakus, nustatyti įvykio situaciją. Šiuo procesiniu veiksmu yra siekiama aptikti bet kokius materialius pakitimus aplinkoje, atsiradusius dėl nusikalstamos veikos padarymo, pagal kuriuos nustatomas nusikalstamos veikos faktas, veiką padarę asmenys, veikos būdas ir kita (Goda *et. al.*, 2003, p. 551). Objektų apžiūra nuo objektų tyrimo skiriasi iš esmės tuo, kad apžiūros metu nereikia naudoti specialių techninių priemonių ar specifinių tyrimo metodų, užtenka bendro pobūdžio žinių ir elementarių techninių priemonių (Goda *et. al.*, 2003, p. 551). Tuo tarpu kratos metu yra siekiama paimiti objektus, reikšmingus nusikalstamos veikos tyrimui. Paprastai tariant, objektų tyrimo arba apžiūros metu yra siekiama surasti nusikalstamos veikos *pėdsakus* arba *ypatingas žymes*, o kratos metu – surasti ir paimiti tyrimui reikšmingus *objektus*.

Akcentuotina tai, kad objektų tyrimui arba apžiūrai, išskyrus įstatyme numatytas išimtis, nereikalinga teismo sankcija. Akivaizdu, kad toks reglamentavimas yra grindžiamas proceso apsauga nuo nusikalstamos veikos pėdsakų arba kitų žymių, kurias yra siekiama surasti tyrimo arba apžiūros metu, išnykimo. Be kita ko, krata, skirtingai nuo objektų tyrimo arba apžiūros, gali būti atliekama *tik pradėjus ikiteisminį tyrimą*. Kratos metu apieškoma patalpa arba vietovė *nėra įvykio vieta*, tačiau yra tam tikro asmens žinioje, o jos atlikimo metu yra aiškiai išreikštas *priverstinis pobūdis* (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 175-176).

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – LTSR BPK) krata ir jos atlikimas buvo reglamentuojami panašiai kaip ir dabartiniame BPK. LTSR BPK 188 str. numatė, kad turėdamas pakankamą pagrindą manyti, kad kurioje nors patalpoje ar kitoje vietoje, arba pas kurį nors asmenį yra nusikaltimo įrankiai, nusikalstamu būdu gauti ar įgyti daiktai bei vertybės, taip pat kiti daiktai ar dokumentai, galintys turėti reikšmės bylai, tardytojas jiems surasti ir paimti daro krata. Krata gali būti daroma ir rasti ieškomiems asmenims, taip pat lavonams. Nagrinėdamas LTSR BPK 188 str. turinį 1982 metais Petras Danisevičius (Danisevičius, 1982) pasisakė apie kratos ir kitų tardymo veiksmų skirtumus. Pasak jo, nuo kitų tardymo veiksmų krata skiriasi tuo, kad turintys reikšmės bylai daiktai yra paimami prievarta, nepriklausomai nuo jų valdytojų ar savininkų valios bei sutikimo, todėl krata yra prievartinio pobūdžio procesinis veiksmas, nes ji susijusi su betarpišku kišimusi į piliečių asmeninių santykių sferą. Akivaizdu, jog kratos reglamentavimas Lietuvoje nėra žymiai pakitęs nuo Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos laikų iki šių dienų, kadangi dabartiniame BPK kratos atlikimas apibūdinamas taip pat, kaip LTSR BPK, išskyrus valstybės subjekto, atliekančio krata, pasikeitimą.

Kalbant apie kitas valstybes, krata jų baudžiamojo proceso įstatyme yra reglamentuojama įvairiai. Daugelyje valstybių krata yra suprantama kaip teisėsaugos pareigūnų praktika, siekiant gauti pakankamai įrodymų tam, kad būtų užtikrintas nusikalstamą veiką padariusio asmens suėmimas ir nuteisimas. Policijos ir kitų teisėsaugos pareigūnų veiksmų laisvė atliekant kratas įvairiose šalyse labai skiriasi. Be to, skiriasi ir kaltinamųjų asmenų teisių apsaugos lygis. Daugumoje šalių kratos procesiniu pagrindu yra laikytinas teismo leidimas (nutartis arba sprendimas) tam, kad kratos atlikimas būtų pripažintas teisėtu. Tačiau tam tikrose šalyse teismo leidimas nėra laikomas svarbiausiu procesiniu pagrindu kratai atlikti (Recht, verbrechen & bestrafung, 2020).

Remiantis Rusijos Federacijos Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – RF BPK)

182 str., krata – tai tyrimo veiksmas, kuris apima privalomą patalpų, vietovės ar atskirų piliečių tyrimą, siekiant surasti ir paimti paslėptus daiktus, kurie yra svarbūs baudžiamajai bylai. Įstatymas tokiems daiktams priskiria nusikaltimo įrankius, daiktus, dokumentus, vertybes, ieškomus asmenis ir palaikus. Pažymėtina, kad minėto RF BPK straipsnio 3 d. nurodo, kad teismo leidimas yra būtinas atliekant kratą tik gyvenamosiose patalpose, tuo tarpu kitų objektų kratos atlikimui, remiantis to paties straipsnio 2 dalimi, užtenka tyrėjo sprendimo.

Tuo tarpu britai kratą reglamentuoja kaip teisėsaugos pareigūnų praktiką, siekiant gauti pakankamai įrodymų, kad būtų užtikrintas nusikalstamą veiką padariusio asmens suėmimas ir nuteisimas. Pažymėtina, kad policijos ir kiti pareigūnai, vykdydami kratas, gali naudotis įvairiais duomenimis (Encyclopedia Britannica, 2021), o tai sudaro faktinį kratos atlikimo pagrindą šios valstybės reglamentavime.

Visai kitaip teismo leidimas kratos atlikimui vertinamas, pavyzdžiui, Pietų Afrikoje, kur teisėsaugos pareigūnai gali neatsižvelgti į teismo leidimo būtinybę, jeigu toks delsimas, susijęs su teismo leidimo gavimu, galimai pakenks jų siekiamiems tikslams (Recht, verbrechen & bestrafung, 2020).

Kalbant apie Prancūziją, pažymėtina, kad teisėsaugos institucijos turi įgaliojimus ieškoti ir areštuoti objektus, kai nusikalstama veika yra ką tik įvykdyta. Kitais atvejais kratos atlikimui yra būtinas teismo leidimas (Recht, verbrechen & bestrafung, 2020).

Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV), kratos klausimai tapo itin aktualūs po to, kai Konstitucijos rengėjai priėmė ketvirtąją pataisą, įtvirtinančią žmogaus teisę būti apsaugotam nuo nepagrįstų kratų ir tokių ktatų padarinių. Nuo to laiko, kai minėtas pakeitimas buvo priimtas, JAV teisminių institucijų dėmesys yra griežčiau sutelktas į tai, kas yra laikoma nepagrįsta krata. Nepagrįstos kratos sąvoka, remiantis išaiškinimais, apima neteisėtą įrodymų (tokių, kaip ginklai, narkotikai ar kitas turtas) paėmimą, ryšio perėmimą elektroniniu būdu ar informaciją, gautą neteisėtai pažeidžiant privatumą. Jeigu krata yra atliekama gavus asmens, pas kurį krata atliekama, sutikimą, krata visais atvejais yra laikoma atlikta teisėtai. Pažymėtina, kad JAV teismai yra įpareigoti neįtraukti į baudžiamąjį procesą įrodymų, pažeidžiančių ketvirtąją pataisą (Recht, verbrechen & bestrafung, 2020). Paminėtina ir tai, kad, remiantis JAV reglamentavimu, pareigūnas, atliekantis kratą, negali peržengti kratos orderio ribų, kitokiu atveju duomenys praras įrodomąją galią (Hall *et. al.*, 2000, p. 284).

Vertinant kratos atlikimo reglamentavimą Vokietijoje, atkreiptinas dėmesys, kad leidime atlikti kratą ieškomi objektai ir daiktai turi būti kuo smulkiau aprašomi, o jeigu tai yra neįmanoma, objektai turi būti apibūdinami rūšiniais požymiais arba pavyzdžiais.

Akcentuotina taisyklė, pažymima šios valstybės reglamentavime – jeigu atliekant kratą yra randami ne su konkrečia nusikalstama veika susiję objektai, jie taip pat gali būti laikinai paimami (Vogler, Huber, 2008, p. 251).

Kalbant apie kratos reglamentavimą Ispanijoje, reglamentavimas, liečiantis kratos metu rastus objektus, nesusijusius su konkrečia nusikalstama veika, yra panašus į Vokietijos, kadangi tokie objektai gali būti paimami, tačiau tokiu atveju jie būtinai turi būti įvardijami ir detalios aprašomi kratos protokole (Vogler, Huber, 2008, p. 260).

Išanalizavus užsienio valstybių reglamentavimą, pažymėtina, kad daugelio jų reguliavimas, susijęs su teisėtu kratos atlikimu, yra panašus. Išskirtini Vokietijoje ir JAV taikomi apribojimai objektams, nesusijusiems su konkrečia nusikalstama veika. Vokietijoje tokie objektai gali būti paimami laikinai, tuo tarpu JAV reglamentavimas tokį objektų paėmimą laiko kratos orderio ribų peržengimu. Manytina, kad šiuo klausimu yra siektinas Vokietijoje įtvirtintas reguliavimas, kadangi jis labiausiai atitinka protingumo ir proporcingumo principus.

Atsižvelgiant į išdėstytą, manytina, kad krata turėtų būti suprantama kaip viena iš BPK nurodytų kitų procesinių prievartos priemonių, ribojanti asmens teisę į neliečiamybę ir orumą, o taip pat į būsto neliečiamumą, kuria yra siekiama surinkti nusikalstamos veikos tyrimui reikalingus duomenis. Krata atliekama ikiteisminio tyrimo teisėjo motyvuota nutartimi, arba, neatidėliotinais atvejais, prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Ji yra atliekama prievarta. Gali būti atliekama tiek pas įtariamąjį arba kaltinamąjį, tiek ir pas kitus asmenis, jeigu yra manoma, kad kratos atlikimas pas tokius asmenis ir su tuo susiję padariniai turės reikšmės tyrimui.

1.2. Kratos ir poėmio santykis

BPK reglamentuojama dar viena procesinė prievartos priemonė, turinti panašumų su krata – poėmis, kuris, paprastais žodžiais tariant, yra rastų daiktų paėmimas.

Minėto kodekso 147 str. poėmį reglamentuoja kaip veiksmą, atliekamą ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro, jeigu reikia paimti daiktus ar dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti, ir tiksliai žinoma, kur jie yra ar kas juos turi. Poėmis atliekamas motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Asmenys, turintys paimtinus daiktus ar dokumentus, privalo nekliudyti poėmį atliekantiems pareigūnams jį atlikti. Nevykdantiems šios pareigos asmenims, remiantis BPK 163 str., gali būti paskirta bauda. Darant poėmį, remiantis BPK 147 str. 3 d., turi dalyvauti buto, namo ar kitų

patalpų, savininkas, nuomotojas, valdytojas, pilnametis jų šeimos narys ar artimasis giminaitis, o įmonėje, įstaigoje ar organizacijoje – tos įmonės, įstaigos ar organizacijos atstovas. Kai nėra galimybės užtikrinti šių asmenų dalyvavimą, veiksmas atliekamas kviestinio ar savivaldybės institucijos atstovo akivaizdoje. Remiantis minėto straipsnio nuostatom, jeigu asmenys, turintys paimtus daiktus ar dokumentus, jų neatiduoda, daiktai ar dokumentai gali būti paimami prievarta. Kaip yra matoma iš šio kodekso reglamentavimo, pagrindinis kratos ir poėmio skirtumas yra tas, kad poėmis daromas tada, kai daiktų, kuriuos reikia paimti, buvimo vieta yra tiksliai žinoma (Goda *et. al.*, 2011, p. 261). Logiškai vertinant, konkrečiai žinoti, kur yra paimtiną daiktą, yra sudėtinga. Vykdami atlikti poėmio, pareigūnai turėtų aiškiai suplanuoti savo veiksmus, įvertinti būsimą situaciją, tai, ar jie atvykę į poėmio vietą, gebės konkrečioje vietoje surasti ir paimti reikalingą objektą. Jeigu nutiktų priešingai, poėmis būtų neįmanomas, turėtų būti atliekama krata, o tai reiškia, kad prieš tai turės būti paruošiami BPK reglamentuoti procesiniai dokumentai. Iš minėto darytina išvada, kad, sankcionuojant poėmį, procesiniame dokumente (nutartyje ar nutarime) turi būti tiksliai nurodoma, kokius objektus (dokumentus ar daiktus) yra siekiama paimti, o taip pat tiksliai jų buvimo vieta. Tokiu atveju, jeigu šie duomenys nėra tiksliai žinomi, turi būti atliekamas ne poėmis, o krata. Jeigu poėmio metu paaiškėja, kad atsirado daiktų, kuriuos yra būtina paimti, bet nutartyje ar nutarime dėl poėmio jie ir jų tiksliai buvimo vieta nebuvo nurodyti, poėmį atliekantis pareigūnas poėmio vietoje gali priimti papildomą nutarimą tokius daiktus paimti, tačiau, būtina pažymėti, kad tokiu atveju yra būtina per tris darbo dienas kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, kad toks poėmis būtų teisėtai patvirtintas (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 134). Akivaizdu, kad dabartinis poėmio reglamentavimas nežymiai skiriasi nuo LTSR BPK reglamentavimo, kuriame poėmis įvardijamas kaip tardymo veiksmas, atliekamas, kai reikia paimti tam tikrus daiktus ar dokumentus, turinčius reikšmės bylai, kada tiksliai žinoma, kur ir pas ką jie yra.

Atkreiptinas dėmesys į įstatymo taikomas išimtis pašto siuntų poėmiui. Remiantis Lietuvos Respublikos pašto įstatymo 2 str. 20 d., pašto siunta – tai siunčiama paštu pašto korespondencija, reklaminė pašto siunta, pašto siuntiniai, o remiantis to paties straipsnio 21 d., prie pašto korespondencijos yra priskiriami siunčiami paštu laiškai, atvirukai (atvirlaiškiai), spaudiniai, smulkieji paketai, sekogramos, aerogramos. Pašto siuntų poėmį, remiantis BPK 148 str. 1 d., daryti leidžiama tik ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi. Jokių išimčių ši taisyklė neturi: galimybė daryti pašto siuntų poėmį neatidėliotinais atvejais neturint dėl to priimtos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties BPK nenumatyta. Griežtesnis reglamentavimas nustatytas atsižvelgiant į tai, kad Konstitucijos

22 str., garantuojantis žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumą, kurios dalis yra ir asmens susirašinėjimo ir kitokio susižinojimo neliečiamumas, numato, kad ši žmogaus teisė gali būti varžoma tik motyvuotu teismo sprendimu (Goda *et. al.*, 2005, p. 264). Tokiu būdu teismas kontroliuoja informacijos apie privataus asmens gyvenimą rinkimo teisėtumą ir pagrįtumą. Atkreiptinas dėmesys, kad pašto siuntų poėmio metu nėra žinoma, kokias siuntas ir kada gaus asmuo, kuriam taikoma ši prievartos priemonė. Būtent dėl to prokuroro prašyme ikiteisminio tyrimo teisėjui taikyti poėmį turi būti nutodytas veiksmo darymo pagrindas, kokio asmens, kokias pašto siuntas, kokiam laikotarpiui ir kuri įstaiga turi sulaikyti, kol bus atliktas objektų poėmis (Goda *et. al.*, 2003, p. 370).

Manytina, kad BPK įtvirtintas teisinis reguliavimas, susijęs su poėmio, kaip procesinės prievartos priemonės, atlikimu, nėra pakankamai efektyvus ir neduoda papildomos naudos procesui. Pažymėtina, kad pagrindinis skirtumas tarp kratos ir poėmio yra tas, kad poėmį atliekantis pareigūnas turi tiksliai žinoti, kur yra paimtinų objektų tiksliai buvimo vieta. Manytina, kad toks žinojimas daugeliu atveju yra neįmanomas, kadangi, kaip jau yra minėta, konkrečiai žinoti, kur yra paimtinai daiktai, yra sudėtinga, o tokiu atveju, poėmis būtų neįmanomas, turėtų būti atliekama krata, todėl rezultatas galutiniu atveju būtų toks pat, kaip ir atlikus kratą, kadangi kratos tikslas ir yra būtent surasti ir paimti su tiriamais susijusius objektus. Atkreiptinas dėmesys, kad kratos ir poėmio tvarka reglamentuota tame pačiame BPK 149 str., kas tik patvirtina šių dviejų procesinių prievartos priemonių panašumą.

Įsivaizduokime hipotetinę situaciją: pareigūnai atvyksta daryti poėmio įtariamąjį namuose. Nutartyje nurodyta, kad paimtinai daiktai yra padėtas atviroje vietoje. Pareigūnams atvykus, tokio daikto minėtoje vietoje nėra. Pagal galiojančią reglamentavimą, pareigūnai negali ieškoti tokio daikto galimose jo buvimo vietose, kadangi jie atvyko daryti poėmio ir turi tiksliai žinoti, kur yra paimtinai daiktai. Tokiu atveju protingiausias sprendimas būtų kratos atlikimas. Tačiau, vėlgi, susidūriama su procesine kliūtimi - pareigūnai kratos atlikti negali, nes tam neturi teismo sankcijos. Tokiu atveju krata gali būti atliekama pareigūno nutarimu, preziumuojant, kad tai yra neatidėliotinas atvejis. Tačiau, akivaizdu, kad tai yra neracionalu, kadangi apsunkina procesą. Vietoje to, kad prieš atliekant procesinį veiksma būtų gauta kratos nutartis, šiuo atveju, padarius kratą neatidėliotinai, kadangi poėmis buvo neįmanomas, pareigūnas turėtų kreiptis į prokurorą, šis, savo ruožtu – į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl tokios kratos teisėtumo patvirtinimo. Akivaizdu, kad tai reikalauja papildomų laiko sąnaudų, kurių būtų galima išvengti.

Taigi, manytina, kad poėmis būtų efektyvi procesinė prievartos priemonė, pakeitus šios priemonės taikymo tvarkos reglamentavimą. Pažymėtina, kad poėmis taikomas tada, kai yra tiksliai žinoma, kur yra paimtini objektai, todėl darytina prielaida, kad toks atitinkamų objektų paėmimas neturėtų būti taip griežtai reglamentuojamas įstatymų leidėjo. Siūlytina pakeisti poėmio tvarką, numatant, kad esant pakankamam objektyviam pagrindui ir tiksliam žinojimui, kur yra paimtini objektai, poėmiui nėra reikalinga ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, jis gali būti atliekamas prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Tuo tarpu, kai egzistuoja menkiausia rizika, kad paimtino daikto gali nebūti tam tikroje vietoje, tikslinga iš karto kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl kratos, o ne poėmio, atlikimo nutarties gavimo.

Kalbant apie pašto siuntų poėmį, manytina, kad toks reguliavimas, susijęs su specialia paėmimo forma, yra pagrįstas ir proporcingas, kadangi toks poėmis gali būti daromas tik ikiteisminio teisėjo nutartimi, nesant neatidėliotinių atvejų. Darytina prielaida, kad toks reguliavimas būtų tikslingas ne tik pašto siuntų, tačiau ir kitų objektų, susijusių su asmens privačiu gyvenimu, poėmiui. Pažymėtina, kad tokiu būdu būtų kontroliuojamas informacijos apie privataus asmens gyvenimą rinkimo teisėtumas ir pagrįstumas, todėl būtų išvengiama žmogaus teisių pažeidimo.

2. KRATŲ RŪŠYS

Kratų rūšys yra skirstomos įvairiais pagrindais:

- pagal vietą ir objektus: vietovių, negyvenamų ir gyvenamų statinių, patalpų, transporto priemonių, asmenų;
- pagal organizavimo būdą: pavienės ir grupinės;
- pagal eiliškumą: pirminės ir pakartotinės;
- pagal laiką: vienu laiku ir skirtingu laiku atliekamas (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 172).

Manytina, kad giliau nagrinėtinos yra kratų rūšys pagal vietą ir objektus, iš kurių išskirtinos trys pagrindinės rūšys: 1) vietovių krata, 2) patalpų krata, 3) asmenų krata. Iš trečiosios rūšies tikslinga išskirti kratas, atliekamas pas asmenis, turinčius imunitetą, jų gyvenamosiose arba darbo patalpose. Taip pat, apžvelgtina mokslo ir technologijų pažangos įtakota kratos rūšis – elektroninės kratos.

2.1. Vietovių krata

Vietovė, remiantis Lietuvių kalbos žodyno paaiškinimais, yra žemės paviršiaus vieta (atvira, miškinga vietovė), gyvenamoji vieta arba sutvirtinta vieta, tvirtovė. Vietovės sąvoka taip pat apima ir vandens telkinių objektus. Kratos atlikimo vietovėse tvarka yra reglamentuojama BPK 145 str. 5 d., taikant išimtį šios rūšies kratų atlikimui, pažymint, kad krata miške, žemėje arba vandens telkiniuose gali būti atliekama ir nedalyvaujant šių objektų savininkui, nuomotojui ar valdytojui. Manytina, kad tokia išimtis yra taikoma siekiant nepakenkti kratos atlikimo operatyvumui, kadangi, darytina prielaida, kad tokių vietovių savininko, nuomotojo ar valdytojo paieškos užtruktų ilgiau, negu bet kurio kito objekto (pavyzdžiui, patalpos), be to, manytina, kad vietovėse nusikalstamai veikai reišmingų objektų laikymas ir saugojimas yra prieinamesnis daug platesniam subjektų ratui, kadangi patekimas į tam tikrą vietovę dažniausiai reikalauja daug mažiau pastangų, negu patekimas į kitą objektą, pavyzdžiui, patalpą. Atkreiptinas dėmesys, kad ši kodekse taikoma išimtis nereiškia, kad atliekant kratą tokiose vietovėse nereikia ieškoti jų savininko, valdytojo ar nuomotojo. Bet kuriuo atveju, turi būti siekiama rasti minėtus asmenis. Tik nepavykus rasti šių asmenų, arba, išimtiniais atvejais, atsižvelgiant į tyrimo taktiką, siekiant nepakenkti tyrimo sėkmei, krata gali būti atliekama be minėtų asmenų.

Atkreiptinas dėmesys, kad tokiu atveju, padarius krata, šie asmenys privalo būti raštu informuojami apie kratos darymo faktą. Privalomai turi būti nurodytas kratos atlikimo procesinis pagrindas (ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, arba, neatidėliotinais atvejais, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas), o taip pat kratos metu surasti ir paimti daiktai, dokumentai (Bučiūnas *et. al.*, 2017, p. 301).

Manytina, kad atliekant kratas vietovėse, ypač, užimančiose didelį plotą, ypatingą svarbą turi tinkamai pasirinkta tokios kratos atlikimo taktika. Atliekant vietovės krata, objektai turi būti apieškomi nuosekliajau arba pasirinktiniu būdu. Nuoseklus būdas taikomas visą kratos teritoriją apžiūrint iš eilės, tuo tarpu taikant pasirinktinį būdą, pirma apieškomos vietos, kuriose ieškomų objektų buvimas yra labiau tikėtinas. Akivaizdu, kad nuoseklus būdas daugeliu atvejų būna veiksmingesnis, kadangi, kaip jau yra paminėta, tokiu būdu ir apžiūrima visa teritorija iš eilės, tačiau ne visuomet galimybės leidžia tokį būdą pritaikyti, ypatingų problemų iškyla, jeigu yra apieškoma didelė teritorija. Tam tikrais atvejais kompleksiskai panaudotini abu – nuoseklus ir pasirinktinis – būdai. Tokiu atveju, tiksliai žinant, kokių objektų ieškoma, neradus jų vietoje, kurioje tokių objektų buvimas labiausiai tikėtinas, pereinama prie kratos atlikimo nuosekliajau būdu (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 139).

Vietovės, kurioje atliekama krata, teritorijai užimant didelį plotą, šis veiksmas turėtų būti atliekamas tam tikra kryptimi, atsižvelgiant į tokios vietovės ar teritorijos pobūdį. Tam, kad būtų laikomasi minėtų kryptų, kratos grupės vadovas vietovę suskirsto dalimis (kvadratais, sektoriais), kurių ribos dažnai būna natūralios, o kiekviena iš šių dalių priskiriama tyrimo operatyvinės grupės darbuotojui. Pažymėtina, kad kratos, atliekamos vietovėje, metu apžiūrimos, ir, naudojant metalinį smaigą, apieškomos šieno kupetos, gėlynai, krūmų šaknys. Statybines medžiagas, malkas ir šiukšlių krūvas rekomenduojama išardyti. Esant pagrindui manyti, kad ieškomi objektai gali būti užkasti po žeme, atkreiptinas dėmesys į supurentą dirvą, vietas su pageltusia žole ir panašiai. Iširtini medžiai, augantys kieme, inkilai, šunų būdos, bičių aviliai. Ypatingas dėmesys atkreiptinas į akmenis, plyteles takeliuose, tarp kurių arba po kuriomis gali būti ieškomi objektai (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 195). Atliekant krata žemės sklype arba miške, atkreiptinas dėmesys į neseniai iškastas duobes arba supiltus kauburėlius, medžių išvartas ir panašiai. Atliekant tokio pobūdžio kratas, tikslinga apsvarstyti, ar nereikia pasitelkti tarnybinių šunų arba techninių priemonių (pavyzdžiui, metalo ieškiklių) (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 140).

Apibendrinant, akcentuotina, kad kratoms, atliekamoms žemėje, miške ar vandens telkiniuose įstatymas taiko išimtį nenustatydamas privalomo suinteresuotų asmenų

dalyvavimo poreikio kratos atlikimo metu. Pažymėtina, kad kratos atlikimas vietovėse reikalauja itin didelio pasiruošimo prieš atliekant krata ir pastangų kratos atlikimo metu. Esant dideliame apieškomos teritorijos plotui, egzistuoja rizika nerasti ieškomų objektų, todėl kratos atlikimui vietovėse taikomi ypatingi būdai, leidžiantys įgyvendinti tinkamą tokių kratų atlikimą. Ne mažesnę svarbą turi vietovės suskirstymas dalimis, tam, kad būtų išvengta tam tikros teritorijos praleidimo rizikos.

2.2. Patalpų krata

Remiantis Lietuvos Respublikos statybos įstatymo 2 str. 41 d., patalpa - tai sienomis ir kitomis atitvaromis apribota statinio erdvė (butas, namas, kabarys, salė, laiptinė ir panašiai). Kratos atlikimo patalpoje tvarką reglamentuoja BPK 145 str. 4 d., kurioje pažymima, kad tokios kratos atlikimo metu turi dalyvauti buto, namo ar kitų patalpų savininkas, nuomotojas, valdytojas, pilnametis jų šeimos narys ar artimas giminaitis, o darant krata įmonėje – tos įmonės, įstaigos ar organizacijos atstovas. Tokiu atveju yra užtikrinamas asmens, pas kurį daroma krata, procesinių ir turtinių teisių realizavimas (Goda *et. al.*, 2003, p. 366). Akivaizdu, kad šių asmenų dalyvavimas ne visais atvejais yra įmanomas. Paprasčiausias pavyzdys, patalpos savininkas, o kartu ir visi jo šeimos nariai išvykę į kitą šalį. Tokiu atveju, kai suinteresuotų asmenų dalyvavimas nėra įmanomas, siekiant, kad dėl kratos atlikimo teisėtumo ir jos rezultatų nekiltų procesui trukdančių ginčų, galioja draudimas teisėsaugos pareigūnams vieniems atlikti krata. Tokiu atveju, kai darant krata nėra galimybės dalyvauti minėtiems asmenims, krata daroma kviestinio ar savivaldybės institucijos atstovo (pavyzdžiui, seniūno) akivaizdoje. Pažymėtina, kad kviestiniai gali būti kviečiami dalyvauti atliekant krata ir tais atvejais, kai krata patalpoje daroma savininko, nuomotojo ar valdytojo akivaizdoje norint garantuoti, kad kratos atlikimo aplinkybės vėlesniame procese nebūtų kvestionuojamos (Goda *et. al.*, 2005, p. 261).

Akcentuotina tai, kad įstatymų leidėjas neapibrėžia tikslios kviestinio sampratos. Remiantis teisine literatūra, kviestinis – tai bet koks fizinis pilnametis asmuo, procese neturintis jokio kito procesinio statuso (Goda *et. al.*, 2005, p. 261). Atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) teisėjų kolegijos išaiškinimą 2002 m. spalio 8 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-669/2002, kurioje buvo pasisakyta, kad asmens pripažinimui kviestiniu pakanka to, kad asmuo, dalyvavęs atliekant procesinį veiksma, protokole pasirašo šalia įrašo „kviestiniai“.

Manytina, kad praktikoje pasitaiko situacijų, kai nėra aišku, ar yra būtinas kviestinio dalyvavimas. Įsivaizduokime hipotetinę situaciją, kai kratos atlikimo patalpoje

metu dalyvauja asmuo, kuris nėra teisinis, bet yra faktinis patalpos valdytojas. Ar tokioje situacijoje yra būtinas kviestinių dalyvavimas? Atsakant į klausimą, paminėtinas Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų kolegijos išaiškinimas 2009 m. balandžio 1 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje 1A-145/2009, kurioje kolegija pažymėjo, kad valdytoju BPK 145 str. normos prasme pripažįstamas faktinis patalpos valdytojas, todėl, esant minėtai situacijai, kratos atlikimo metu nėra būtinas patalpos savininko arba kviestinių dalyvavimas.

Analizuojant kratos atlikimo patalpose tvarką, paminėtina BPK 145 str. 1 d. nuostata, skelbianti, kad krata gali būti daroma, kai yra pagrindas manyti, kad kokioje nors patalpoje ar kitokioje vietoje yra nusikalstamai veikai reikšmingų objektų. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas minėtoje normoje nenurodo, kaip tokia patalpa arba kitokia vieta turėtų būti identifikuojama. Vertinant lingvistiškai minėto straipsnio nuostatas, manytina, kad krata gali būti daroma tik konkrečioje vietoje, teisėjo sankcijoje pažymint konkretų nekilnojamojo turto objektą, kurioje krata turi būti atlikta, tokį objektą identifikuojant unikaliu numeriu arba konkrečiu adresu. Tačiau, akivaizdu, kad ne visi nekilnojamojo turto objektai yra registruojami, pavyzdžiui, pagalbinės patalpos - metalinis garažas, malkinė, sandeliukas ir panašiai - vargu, ar visais atvejais turės savo unikalų numerį, o dažnu atveju tokios patalpos net nepatenka į tam tikro asmens nuosavybės teisę priklausančias sklypo ribas. Išskyla klausimas, kaip turėtų būti elgiamasi procese tokiu atveju? Kaip tokios patalpos, kurios, galimai neturi duomenų, pagal kuriuos galima būtų tiksliai jas identifikuoti, turėtų būti vertinamos kratos atlikimo metu? Ar įmanoma atlikti kratas tokiose patalpose nepažeidžiant BPK numatytų reikalavimų? Atsakant į šiuos klausimus, paminėtini keli teismų praktikos pavyzdžiai.

LAT teisėjų kolegija 2018 m. gegužės 3 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-699/2018 pažymėjo, kaip turėtų būti vertinamas kratos teisėtumas, atlikus ją patalpoje, neturinčioje identifikavimo duomenų ir nepriklausančioje tam tikrai teritorijai. Šioje byloje kasatorius akcentavo, kad „<...> apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai konstatavo, kad krata malkinėje, kurioje rastos kasatoriui inkriminuotos narkotinės ir psichotropinės medžiagos, atlikta teisėtai, ir jos metu gautais duomenimis vadovavosi, <...>, leidimas daryti krata taip pat turi būti gaunamas konkrečių nekilnojamojo turto objektų atžvilgiu, taigi krata gali būti atliekama tik tuo adresu, kuris yra nurodytas nutartyje daryti krata, <...>, konkreti pagalbinė patalpa, statinys, kuriame leidžiama atlikti krata, identifikuotas nebuvo, tačiau buvo aiškiai apibrėžta kratos apimtis teritorijos prasme – krata buvo leista daryti konkrečiu adresu, t. y. Šiaulių rajone, (-), esančiuose statiniuose. 2013 m. liepos 15 d. kratos protokole nurodyta, kad narkotinės

medžiagos surastos adresu (-), nors baudžiamojoje byloje esantys rašytiniai įrodymai neginčijamai patvirtina, kad malkinė, kurioje rastos narkotinės medžiagos, yra ne minėtame nuteistojo sūnui A. J. priklausančiame žemės sklype, o kitu adresu, t. y. Lietuvos Respublikai priklausančiame žemės sklype, kurio savininkas ir adresas nesutampa su objektu, nurodytu ikiteisminio tyrimo teisėjo 2013 m. liepos 1 d. nutartyje, <...>, pareigūnams kitame žemės sklype suradus malkinę, kuri nenurodyta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, BPK 160¹ straipsnyje nustatyta tvarka, esant neatidėliotinam atvejui, prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas dėl kratos šioje malkinėje turėjo priimti atskirą nutarimą, tačiau to nepadarė, todėl nuosprendžio argumentai, kad krata malkinėje buvo teisėta ir sankcionuota, nepagrįsti“. Vertindama šiuos kasatoriaus argumentus, teisėjų kolegija pasisakė, kad „nors malkinė, kurioje rastos narkotinės ir psichotropinės medžiagos, buvo pastatyta už nuteistojo sūnui A. J. nuosavybės teise priklausančio sklypo, esančio Šiaulių rajone, (-), ribų ir nebuvo registruota VĮ Registrų centre, tačiau ja faktiškai naudojosi (ten laikydavo malkas), ją valdė E. J. ir jo šeima. Atsizvelgdami į tai, abiejų instancijų teismai padarė pagrįstą išvadą, kad šia malkine E. J. faktiškai naudojosi kaip pagalbine patalpa pagrindinio objekto (sklypo Šiaulių rajone, (-)) atžvilgiu, todėl atliekant kratą ikiteisminio tyrimo teisėjos nutartyje nustatytos kratos ribos peržengtos nebuvo“. Taigi, iš minėtų LAT teisėjų kolegijos išaiškinimų akcentuotina tai, kad nors patalpa, kurioje buvo atlikta krata, ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje identifikuota nebuvo, nutarties turinys leido pareigūnams atlikti kratą konkretaus adreso teritorijoje. Malkinė, pasak kasatoriaus, nebuvo teritorijos, minimos nutartyje, ribose, tačiau, remiantis teisėjų kolegijos išaiškinimu, tas faktas, kad malkinė buvo faktiškai valdoma kasatoriaus kaip pagalbine patalpa, objekto, kuriame buvo leista daryti kratą, atžvilgiu, leidžia pareigūnams atlikti kratą tokioje patalpoje ir nereikalauja atskiro nutarimo dėl tokios kratos atlikimo.

Vertinant kratos atlikimo pagalbinese patalpose galimumą, taip pat paminėtina LAT 2016 m. gegužės 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-175-222/2016. Minėtoje byloje kasatorius teigė, kad krata buvo neteisėtai atlikta sandėliuke, kadangi jis nebuvo identifikuotas ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje. „<...> pavykus turimais raktais atrakinti patalpos X duris, prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalėjo priimti nutarimą atlikti kratą toje patalpoje, nes ją buvo galima be jokių problemų identifikuoti, tačiau toks nutarimas nebuvo priimtas. Dėl to Kauno apygardos teismas neteisus nuosprendyje rašydamas, kad nebuvo jokios kitos išeities ir kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai tik taip galėjo atlikti kratą“. Vertindama kasatoriaus argumentus, teisėjų kolegija akcentavo, kad „pagalbinė patalpa (rūsio sandėliukas,

pažymėtas X) buvo atrakinta iš nuteistojo R. M. paimtais raktais. Be to, kaip nurodyta teismų nuosprendžiuose, buto (-) savininkė A. M. (nuteistojo R. M. motina), VĮ Registrų centro Kauno filialo duomenimis, pateiktais iki kratos sankcionavimo pagal pirkimo–pardavimo sutartį butą buvo įsigijusi su rūsiu, tačiau neįregistravusi konkrečios rūsyje esančios patalpos (sandėliuko), o tame pačiame name esančio buto X savininkas A. G. minėtą butą įsigijo be rūsiu, be to VĮ Registrų centro Kauno filialo duomenys rodo, kad daugelio name (-) esančių butų savininkams priklausančios pagalbinės patalpos (iš jų – ir A. M.) neidentifikuotos. Esant tokioms aplinkybėms, apeliacinės instancijos teismas padarė pagrįstą išvadą, kad krata atlikta esant pagrindui, <...>, pažymėtina, kad susidariusioje situacijoje objektyvios kliūtys (pirmiau nurodytos aplinkybės dėl pagalbinių patalpų neidentifikavimo, kaip priklausančių konkrečioms butų savininkams) neleido nutartyje, kuria leista atlikti krata, tiksliai įvardyti pagalbinės patalpos numerio, tačiau tai nereiškia, kad (kaip mano kasatorius) ji atlikta neturint leidimo. Svarbu tai, kad šios procesinės prievartos priemonės atlikimo pagrindas, kaip minėta, buvo nurodytas motyvuotoje ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje, taip pat nurodyta vieta – konkretus namas, butas ir jo savininkė, tame name esančios pagalbinės patalpos, juo labiau kad, kaip nustatyta byloje, tokių patalpų (rūsyje esančio sandėliuko X) raktais disponavo R. M., šiais raktais ir pasinaudota kratos metu įeinant į patalpą, kuria jis naudojosi. Pažymėtina, kad BPK 145 straipsnis imperatyviai neapibrėžia, kiek tiksliai turi būti nurodyta patalpa ar kitokia vieta, kurioje gali būti daroma krata. Taigi, kasatorius neteisus teigdamas, kad krata atlikta nesant leidimo, t. y. BPK 145 straipsnio reikalavimus atitinkančios ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties“. Iš minėtų teisėjų kolegijos išaiškinimų darytina išvada, kad situacija, esant objektyvioms kliūtims, dėl ko nutartyje negalėjo būti identifikuota patalpa, kurioje numatoma daryti krata, negali būti vertinama kaip BPK nuostatų pažeidimas. Svarbu tai, kad nutartyje butų nurodytas konkretus nuosavybės teise priklausantis objektas pažymint, kad krata leistina atlikti ir jo pagalbinėse patalpose. Be kita ko, tokios kratos atlikimo teisėtumą patvirtina ir tai, kad konkretus asmuo disponavo tokiomis pagalbinėmis patalpomis (nagrinėjamu atveju, turėjo rūsyje esančio sandėliuko raktus).

Atliekant krata patalpose, kaip ir vietovėse, ypatingas dėmesys skirtinas tinkamos taktikos pasirinkimui bei kratos atlikimo plano, kurio laikytusi krata atliekantys pareigūnai, sudarymui. Kratos atlikimo patalpoje metu, pirmiausiai apžiūrimos bendro naudojimo vietos bei vietos, kuriose, kaip manoma, gali būti paslėpti ieškomi objektai. Procesinio veiksmo metu ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi judėti viena kryptimi (pavyzdžiui, pagal laikrodžio rodyklę), apžiūrėdamas daiktus vieną po kito (Krikščiūnas

et. al., 2013, p. 187). Jeigu kratos atlikimo metu atsiranda būtinybė patekti į užrakintas patalpas arba talpyklas, pareigūnas turi teisę paprašyti kratoje dalyvaujančių asmenų tokias patalpas atrakinti geranoriškai ir tik šiems atsisakius tai atlikti patekti į patalpas yra galima naudojant, pavyzdžiui, visrakčius. Pažymėtina, kad visais atvejais turi būti stengiamasi negadinti užraktų, durų ar kitų apsaugos priemonių (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 139).

Atliekant patalpų kratą, ypatingas dėmesys atkreiptinas į sienų, grindų, baldų pažeidimus, nelygumus, remontų požymius, neproporcingus objekto matmenis, kadangi būtent tokiose vietose gali būti padarytos slėptuvės ieškomiems objektams slėpti. Apžiūrint patalpų sienas, prieš tai nukabintini visi paveikslai, veidrodžiai, atitrauktini prie sienų pristumti baldai. Apžiūrint grindis, atkeltini kilimai bei nuodugniai patikrintinos visos grindų lentos, kadangi neretai būtent ten yra įkuriamos slėptuvės (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 140). Pažymėtina, kad krata patalpose, priklausančiose juridiniam asmeniui, esant galimybei turėtų būti atliekama ne darbo metu tam, kad nebūtų sutrukdyta normali kratos eiga dėl galimų juridinio asmens gamybinių ypatumų (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 194).

Apibendrinant, akcentuotina, kad atliekant kratas patalpose, įstatymas įpareigoja užtikrinti buto, namo ar kitų patalpų savininko, nuomotojo ar valdytojo dalyvavimą, o nesant tokiai galimybei, privalo būti užtikrintas kviestinio arba savivaldybės institucijos atstovo dalyvavimas. Remiantis teismų praktika, valdytoju pripažįstamas ne tik teisinis, bet ir faktinis patalpos valdytojas, o asmens pripažinimui kviestiniu pakanka asmens parašo protokole prie įrašo „kviestiniai“. Pritartina LAT pozicijai, skelbiančiai, kad situacija, kai nėra galimybių identifikuoti patalpą, tačiau yra objektyvių duomenų, leidžiančių teigti, kad tokia patalpa yra naudojama kaip pagalbina patalpa, objekto, kuriame buvo leista daryti kratą, atžvilgiu, negali būti vertinama kaip pažeidžianti BPK nuostatas. Taip pat, pažymėtina, kad kratos atlikimo patalpose sėkmės užtikrinimui ir norimų rezultatų įgyvendinimui yra būtinas tinkamos taktikos pasirinkimas bei nuoseklaus plano sudarymas.

2.3. Asmens krata

Trečioji aptartina kratos rūšis – asmens krata. Šiai kratos rūšiai skirtinas ypatingas dėmesys, kadangi atliekant asmens kratą egzistuoja rizika pažeisti kratomo asmens teises, o būtent – asmens garbę ir orumą, kurių apsaugą kiekvienam asmeniui garantuoja tiek

Konstitucija nacionaliniu, tiek EŽTPLAK tarptautiniu lygmeniu. Ne veltui įstatymų leidėjas asmens kratos atlikimo tvarkos reglamentavimą išskyrė atskiru BPK straipsniu.

Minėto kodekso 146 str. 1 d. nurodo, kad asmens krata yra atliekama iš esmės pagal bendrąsias kratos atlikimo taisykles, tačiau išskiriamos ir tam tikros išimtys. Asmens kratos atlikimui ne visada yra reikalingas atskiras procesinis sprendimas. Remiantis minėto straipsnio 2 dalies išaiškinimais, asmens krata, dėl to nepriėmus atskiros nutarties, gali būti atliekama dviem atvejais: 1) kai asmuo yra sulaikomas arba suimamas, 2) kai darant poėmį ar kratą patalpoje ar kitoje vietoje, yra pagrindas manyti, kad ten esantis asmuo gali slėpti prie savęs daiktus ar dokumentus, galinčius turėti reikšmės tiriant nusikalstamą veiką. Manytina, kad tokios įstatyme numatytos išimtys yra logiškos ir proporcingos, kadangi, pavyzdžiui, suimant asmenį egzistuoja akivaizdžios aplinkybės, leidžiančios manyti, kad asmuo yra įvykdęs nusikalstamą veiką arba prisidėjęs prie tokios veikos įvykdymo, o iš to darytina išvada, kad toks asmuo prie savęs gali turėti tyrimui reikšmingų objektų, ypač, jeigu asmuo yra suimamas neužilgo po nusikalstamos veikos padarymo, todėl pagrindas atlikti tokio asmens kratą yra logiškas ir nereikalaujantis atskiro procesinio sprendimo. Kalbant apie minėtus atvejus, akcentuotina, kad išimtis, nereikalaujanti asmens kratos atlikimui papildomos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, netaikoma atliekant kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus, pavyzdžiui, akistatą, parodymų patikrinimą vietoje ir panašiai (Goda *et. al.*, 2003, p. 367).

Pažymėtina, kad skirtingai nuo kardomųjų priemonių, procesinė prievartos priemonė – krata, gali būti taikoma ne tik kaltinamajam arba įtariamajam, bet ir kitiems asmenims, neturintiems procesinio statuso byloje (Bučiūnas *et. al.*, 2017, p. 311). Siekiant asmens kratos metu rasti tyrimui reikšmingų objektų, yra leidžiama kratą daryti prievarta, bet tik tuo atveju, jeigu kratomasis priešinasi arba sudaro kliūtis kratos atlikimui (Goda *et. al.*, 2003, p. 367).

Akcentuotina ir tai, kad negalima daryti užsieniečių, turinčių diplomatinės neliečiamybės teisę, asmens kratos (Goda *et. al.*, 2003, p. 367).

Atkreiptinas dėmesys į BPK 146 str. 3 d., kurioje nurodoma, kad asmens kratą gali daryti tik tos pačios lyties asmuo kaip kratomasis. Akivaizdu, kad šią sąlyga įstatymų leidėjas įtvirtino saugodamas kratomo asmens garbę ir orumą. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – CK) II skyriaus 2.27 str. įtvirtina asmenims teisę keisti savo lytį. Manytina, kad praktikoje gali kilti problemų atliekant tokio asmens kratą. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo klausimu nėra susiformavusios teismų praktikos, rekomenduotina vadovautis protingumo principu asmens, pasikeitusio lytį, kratą atliekant ne pagal pateiktus asmens dokumentus, bet pagal deklaruojamą lytį (Bučiūnas *et. al.*,

2013, p. 311-312). Manytina, kad tokiu atveju būtų išvengiama tokio asmens garbės ir orumo pažeidimo. Aiškinant 146 str. 3 d. nuostatas taip pat paminėtina Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) 2001 m. liepos 24 d. išaiškinimas byloje Valašinas prieš Lietuvą (pareiškimo Nr. 44558/98), kurioje pažymėta, kad moters dalyvavimas atliekant vyro kratą pažeidžia kratomojo orumą, o kartu ir EŽTPLAK 3 str.. Be kita ko, akcentuotina, kad kratos atlikimo metu dalyvaujant gydytojui, padedančiam ikiteisminio tyrimo pareigūnui apžiūrėti kratomojo kūną, tos pačios lyties, kaip ir kratomojo, reikalavimas gali būti netaikomas (Bučiūnas *et. al.*, 2013, p. 311).

Paminėtina ir tai, kad darant asmens kratą, remiantis BPK 146 str. 4 d., neprivalo dalyvauti jokie kiti asmenys, skirtingai, nei atliekant patalpų kratas.

Kaip jau yra minėta, pareigūnai, atliekantys asmens kratą, susiduria su ypatingai didele rizika pažeisti kratomojo teises. Tam, kad tokių pažeidimų būtų išvengta, pažymėtina, kad asmens kratos metu negali būti atliekami veiksmai, kurie žemintų asmens garbę, orumą, būtų pavojingi jo gyvybei ir sveikatai. Asmens kratos metu gali būti fotografuojama, atliekamas vaizdo įrašas, tačiau tik tuo atveju, jeigu tai nesusiję su asmens kūno ar atskirų jo dalių apnuoginimu. Esant tokioms aplinkybėms, nei filmuoti, nei fotografuoti negalima, fiksuojami tik kratos rezultatai (Bučiūnas *et. al.*, 2013, p. 311). Atsižvelgiant į tai, kad tokios kratos metu neišvengiamai įsibraunama į asmens privataus gyvenimo erdvę, tam, kad informacija apie asmens privatų gyvenimą nebūtų paviešinta, o kratos metu gauti ikiteisminio tyrimo duomenys apsaugoti, vadovaujantis BPK 177 str., asmenys, dalyvavę kratoje, gali būti pasirašytinai įspėti dėl baudžiamosios atsakomybės už ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimą (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 134).

Kadangi asmens krata – specifinė kratos rūšis, jos atlikimas reikalauja atitinkamos taktikos bei etapų pasirinkimo. Atliekant asmens kratą pagrindinis tikslas yra surasti daiktus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti arba nustatyti nusikalstamos veikos pėdsakus, tačiau būtinybė atlikti asmens kratą gali būti nulemta ir siekiu užkardyti naujas nusikalstamas veikas arba užkirsti kelią kratomo asmens savižudybei (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 140). Darant asmens kratą, apžiūrimi kratomojo drabužiai, patikrinamos kišenės, apavas, galvos apdangalai, jo turimi daiktai, siekiant surasti slepiamus daiktus, gali būti apžiūrėtas ir tokio asmens kūnas (pavyzdžiui, plaukai, ausys, burna ir kita) (Goda *et. al.*, 2003, p. 367). Dėl tokios specifikos, asmens krata skirstoma į du etapus. Pirmojo etapo metu yra pasiruošiama, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nuginkluoja kratomą asmenį, pasiūlo atsistoti veidu į sieną arba automobilį, pakelti rankas į viršų. Toliau yra apčiupinėjami asmens drabužiai, patikrinamos kišenės, paimami daiktai, kuriais yra įmanomas žalos sukėlimas, pavyzdžiui, ginklas, peilis ir

panašiai. Antrojo etapo metu kruopščiai ištiriami asmens galvos apdangalai, viršutiniai ir apatiniai drabužiai, avalynė ir kiti nešiojami daiktai, pavyzdžiui, piniginė, akinių dėklas ir panašiai. Pažymėtina, kad asmens krata atliekama atskiroje patalpoje, iš kurios turi išeiti visi pašaliniai asmenys. Rekomenduojama asmens kratą atlikti nuo viršaus į apačią, nuo nešiojamų daiktų žmogaus kūno link. Apžiūrint drabužius tuo atveju, kai pareigūnas yra tikras, kad ten yra ieškomi daiktai, išardomos siūlės ar kitos drabužių dalys, taip pat atidžiai ištiriamos sagos, pamušalai, gobtuvai ir kita. Apžiūrint avalynę, patikrinama, ar ieškomi daiktai nėra paslėpti po vidpadžiu, pamušalu ar kulno viduje. Padarius asmens kratą, įdėmiai ištirtina vieta, kur krata buvo atliekama, kadangi kratos metu, pareigūnui nepastebėjus, tyrimui reikšmingi daiktai kratomojo gali būti išmesti (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 196-197).

Apibendrinant, akcentuotina, kad asmens krata – tai specifinė kratos rūšis, reglamentuojama atskiru BPK straipsniu. Jos metu nuodugniai apieškomas žmogus, jo drabužiai, apavas, turimi daiktai, o taip pat ir kūnas. Nuo visų kitų kratos rūšių asmens krata skiriasi pagrinde tuo, kad jos atlikimui ne visada yra būtinas procesinis sprendimas. Atliekant asmens kratas egzistuoja rizika pažeisti asmens garbę ir orumą, todėl kratą atliekantys pareigūnai turi laikytis visų asmens kratos atlikimo taisyklių, įtvirtintų įstatyme, o taip pat, pasirinkti tinkamas taktikas ir etapus tokių kratų atlikimui.

2.4. Imunitetą turinčių asmenų, jų gyvenamųjų, darbo vietų krata

Asmens kratos, kaip vienos iš pagrindinių kratos rūšių, teisinis reguliavimas nėra apribotas vien BPK 146 str. nuostatomis. Teisės aktai nustato tam tikras išimtis, taikomas kratų atlikimui pas imunitetą turinčius asmenis, jų gyvenamosiose ir darbo patalpose. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) 2000 m. gegužės 8 d. nutarimu, imunitetas apskritai – tai asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos to asmens pareigoms tinkamai atlikti. Prie tokių imunitetą turinčių asmenų priskirtini, pavyzdžiui, diplomatai, viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai, advokatai bei teisėjai. Toliau šiame skyriuje aptartina kratų atlikimo pas minėtus asmenis tvarka.

Vienos konvencijos „Dėl diplomatinių santykių“ (toliau – Konvencija) 22 str. numato, kad diplomatinės atstovybės patalpos neliečiamos. Priimančiosios valstybės valdžios atstovai negali į jas įeiti negavę atstovybės vadovo sutikimo. Priimančioji valstybė privalo imtis visų reikiamų veiksmų atstovybės patalpoms apsaugoti nuo bet

kokio įsiveržimo ar žalos padarymo ir užkirsti kelią bet kokiam atstovybės rimties sutrikdymui ar orumo pažeminimui. Atstovybės patalpos, jų baldai ir kitas turtas, taip pat transporto priemonės turi imunitetą nuo kratos, rekvizicijos, arešto ir vykdomųjų veiksmų. Konvencijos 24 str. pažymi, kad atstovybės archyvai ir dokumentai neliečiami bet kuriuo metu, kur jie bebūtų. Minėto tarptautinio teisės akto nuostatos yra perkeliamos į nacionalinę teisę, kratos atlikimo diplomatinių atstovybių patalpose sąlygas reglamentuojant atskiru BPK 150 str., kurio nuostatos skelbia, kad daryti kratas ir poėmius patalpoje, kurioje yra diplomatinė atstovybė arba kurioje gyvena diplomatinės atstovybės nariai ir jų šeimos, galima tik diplomatinių atstovų prašymu ar sutikimu. Diplomatinio atstovo sutikimas kratai ir poėmiui daryti gaunamas per Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją. Darant kratas ir poėmius šiose patalpose, būtinas prokuroro ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos atstovo dalyvavimas. Manytina, kad norint tinkamai įgyvendinti Konvencijos ir BPK straipsnių, reglamentuojančių kratos atlikimą diplomatinių atstovybių patalpose, sąlygas, tikslinga aptarti, kaip turėtų būti suprantamos sąvokos „šeima“ ir „diplomatinių atstovybių patalpos“. Remiantis Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 18 str., diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje dirbančio diplomato šeimos nariai yra kartu gyvenantys diplomato: 1) sutuoktinis; 2) nepilnamečiai vaikai (įvaikiai), jeigu jie įstatymų nustatyta tvarka nėra emancipuoti ar sudarę santuokos; 3) pilnamečiai vaikai (įvaikiai) iki 20 metų, jeigu jie su diplomatu turi bendrą ūkį, nėra sudarę santuokos ir dar nėra įgiję vidurinio išsilavinimo; 4) sutuoktinio nepilnamečiai vaikai (įvaikiai), jeigu įstatymų nustatyta tvarka ar teismo sprendimu jų gyvenamoji vieta yra nustatyta kartu su diplomato sutuoktiniu ir jie įstatymų nustatyta tvarka nėra emancipuoti ar sudarę santuokos; 5) sutuoktinio pilnamečiai vaikai (įvaikiai) iki 20 metų, jeigu įstatymų nustatyta tvarka ar teismo sprendimu jų gyvenamoji vieta yra nustatyta kartu su diplomato sutuoktiniu ir jie su diplomatu turi bendrą ūkį, nėra sudarę santuokos ir dar nėra įgiję vidurinio išsilavinimo; 6) išlaikytiniai - asmenys, kurių globėju ar rūpintoju įstatymų nustatyta tvarka yra paskirtas diplomatas ir (ar) jo sutuoktinis, neatsižvelgiant į tai, ar globa, ar rūpyba buvo nustatyta iki diplomato darbo diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje pradžios, ar po to, kai diplomatas pradėjo dirbti diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje. Aiškinant diplomatinių atstovybių patalpų sąvoką, remiantis Konvencijos 1 str. i punktu, pažymėtina, kad tokios patalpos yra suprantamos kaip atstovybės tikslams naudojami pastatai arba jų dalys, įskaitant atstovybės vadovo rezidenciją, ir jiems priklausantys žemės sklypai nepriklausomai nuo to, kieno tai yra nuosavybė. Atkreiptinas dėmesys, kad BPK 150 str. nuotatos galioja ir tais atvejais, kai

krata yra daroma diplomatinių atstovybių transporto priemonėse, taip pat tarnybinėse transporto priemonėse, kuriomis laikinai naudojasi diplomatiniai atstovai (Goda *et. al.*, 2003, p. 377). Kalbant apie kratos, atliekamos pas diplomatus, pagrindus, paminėtina byla *R. v. Khan and Others* (Court of Appeal, Criminal Division, Crim. L.R. 508, 1996), kurioje apeliacinis teismas patvirtino Tailando diplomato kratos ir jo bagažo poėmio teisėtumą. Didžiosios Britanijos valdžia gavo informacijos apie tai, kad diplomatas gabena nelegalias prekes. Muitinės pareigūnai atliko dvi kratas: pirmoji diplomato bagažo krata buvo atlikta jam dar esant lėktuve, antroji – areštavus diplomatą. Pastarojo teigimu, pirmoji krata neatitiko Konvencijos 36 str. 2 d. nuostatų, skelbiančių, kad diplomato bagažo apžiūra gali būti atliekama tik diplomatui arba jo įgaliotam atstovui dalyvaujant. Antroji krata, anot jo, taip pat buvo atlikta neteisėtai, kadangi objektyvūs duomenys, leidžiantys pareigūnams atlikti kratą neatidėliotinu atveju, atsirado tik po pirmosios, taip pat, diplomato teigimu, neteisėtai atliktos kratos. Vis dėlto, teismas konstatavo, kad abi kratos buvo atliktos teisėtai, nepažeidžiant nei įstatymų, nei Konvencijos reikalavimų, o iš to darytina išvada, kad diplomatinis imunitetas jį turintiems asmenims nesuteikia imuniteto nuo sankcijų įvykdžius nusikalstamą veiką. Pažymėtina, kad, remiantis bylos duomenimis, krata pas diplomatus gali būti atliekama ir neatidėliotinais atvejais, esant kratos neatidėliotinumą pagrindžiantiems objektyviems duomenims. Manytina, kad tokie teismo išaiškinimai atitinka asmenų lygybės prieš įstatymą principą, todėl yra siektini taikant BPK 150 str. nuostatas Lietuvos praktikoje, kadangi visiems asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas, turi būti taikomos įstatyme numatytos pasėkmės.

Advokatai – kita rūšis asmenų, kurių atžvilgiu atliekamoms kratoms įstatymai taiko išimtis. Remiantis Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo (toliau – Advokatūros įstatymas) 3 str. 1 d., Lietuvos advokatai yra nepriklausoma Lietuvos teisinės sistemos dalis. Remiantis minėto įstatymo 4 str. 2 d., kiekvienas asmuo įstatymų nustatyta tvarka turi teisę pasirinkti advokatą, kuris patartų, jam atstovautų ar gintų jo interesus. Ši profesija yra itin ypatinga. Advokato pareigos neapsiriboja vien kliento užsakymų vykdymu. Jis turi ne tik atstovauti kliento interesams bei juos ginti, bet ir tarnauti teisingumui (Kūris, Gumbis, 2011, p. 576). Advokatūros įstatyme advokato veikla apibūdinama kaip veikla, atliekama teikiant teisinės paslaugas. Įstatyme pažymėta, kad tokios paslaugos teikiamos individualių advokatų arba advokatų profesinių bendrijų. Advokatų teikiamos teisinės paslaugos galėtų būti apibūdinamos kaip teisės konsultacijos – patarimai teisiniais klausimais, teisinę reikšmę turinčių dokumentų rengimas, atstovavimas teisės klausimais, gynyba ir atstovavimas bylų procese, kai šie veiksmai yra atliekami už atlyginimą, taip pat teisinė pagalba – teisinių paslaugų teikimas nemokamai

(Kūris, Gumbis, 2011, p. 590). Vienas iš pagrindinių advokato veiklos principų - advokato veiklos laisvė ir nepriklausomumas. Šis principas reiškia, kad atlikdamas profesines pareigas, advokatas turi būti nepriklausomas. Remiantis Lietuvos advokatų etikos kodekso 5 str. 2 ir 3 d., advokatas privalo vengti bet kokios neteisėtos pašalinės įtakos, kuri gali paveikti profesinių funkcijų atlikimą, netoleruoti neteisėto kišimosi į profesinę veiklą bei imtis priemonių tokiems veiksams nutraukti ir pašalinti. Remiantis to paties kodekso 8 str. nuostatomis, konfidencialumas yra pagrindinė ir svarbiausia advokato teisė ir pareiga, kuriai netaikoma senatis. Laikantis šio principo, remiantis tuo pačiu straipsniu, advokatas turi užtikrinti, kad visa kliento suteikta ir vykdant kliento pavedimą advokato gauta informacija bus saugoma kaip advokato profesinė paslaptis, o informacijos, sudarančios tokią paslaptį, atskleidimas, nesant kliento sutikimo, yra galimas tik siekiant: 1) apsaugoti žmogaus gyvybę; 2) apsaugoti kliento, jo įpėdinio ar teisių perėmėjo teises ir teisėtus interesus; 3) apginti advokato teises ginče su klientu, tačiau tik ta apimtimi, kuri būtina ginčui teisingai išspręsti. Manytina, kad būtent advokato veiklos laisvės ir nepriklausomumo, o taip pat konfidencialumo principai yra tiesiogiai susiję su teisėto kratos atlikimo svarba pas advokato praktika besiverčiantį asmenį. Remiantis Panevėžio apygardos teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 1S-521-193/2010, pažymėtina, kad advokato statusas suteikia jam specialias veiklos garantijas, o jo darbo vieta yra speciali saugos zona, todėl kratai joje atlikti yra keliami papildomi reikalavimai. Advokatūros įstatymo 46 str. 3 d. pažymi, kad draudžiama apžiūrėti, tikrinti ar paimti advokato veiklos dokumentus ar laikmenas, kuriuose yra jo veiklos duomenų, tikrinti pašto siuntas, klausytis telefoninių pokalbių, kontroliuoti kitą telekomunikacijų tinklais perduodamą informaciją ir kitokį susižinojimą ar veiksmus, išskyrus atvejus, kai advokatas yra įtariamas ar kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką. Šis leidimas taikomas tik su pareikštais įtarimais ar kaltinimais susijusiems dokumentams. Remiantis to paties straipsnio 4 d. nuostatomis, krata ar poėmis advokato, įrašyto į Lietuvos praktikuojančių advokatų sąrašą, darbo vietoje, gyvenamosiose patalpose, transporto priemonėje, asmens krata, dokumentų, pašto siuntos apžiūra, patikrinimas ar poėmis gali būti atliekami tik dalyvaujant Lietuvos advokatūros advokatų tarybos nariui arba jos įgaliotam advokatui. Lietuvos advokatūra privalo patvirtinti ir pateikti suinteresuotoms institucijoms Lietuvos advokatūros įgaliotų advokatų sąrašą. Dalyvaujantis Lietuvos advokatūros advokatų tarybos narys arba jos įgaliotas advokatas turi užtikrinti, kad nebūtų paimti dokumentai, nesusiję su advokatui pareikštais įtarimais ar kaltinimais. Minėtoje Panevėžio apygardos teismo baudžiamojoje byloje teismas konstatavo, kad nutarties atlikti kratą advokato darbo vietoje priėmimo

metu advokatui nebuvo pareikštas joks įtarimas ar kaltinimas, todėl toks nutarties priėmimas pažeidė Advokatūros įstatymo 46 str. nuostatas, ko pasekoje tokia nutartis buvo panaikinta, o prašymas dėl kratos atlikimo atmetas. Advokatūros įstatymo 46 str. 5 d. pažymi, kad yra draudžiama viešai arba slapta susipažinti su advokato profesinę paslaptį sudarančia informacija ir ją naudoti kaip įrodymą. Advokato profesinę paslaptį sudaro: 1) kreipimosi į advokatą faktas; 2) sutarties su klientu sąlygos; 3) kliento suteikta informacija ir pateikti duomenys; 4) konsultacijos pobūdis bei pagal kliento pavedimą advokato surinkti duomenys. Remiantis minėtu straipsniu, darytina išvada, kad tokie duomenys, sudarantys advokato profesinę paslaptį, negali būti paimami net ir esant teisėtam kratos atlikimo pagrindui.

Dar viena aptartina kratos rūšis, kuriai BPK taiko išimtis – krata, atliekama viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų patalpose ir transporto priemonėse. BPK 150¹ str. numato, kad darant kratas ir poėmius viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų darbo, gyvenamosiose, pagalbinėse patalpose, transporto priemonėse, būtina užtikrinti BPK ir kituose teisės aktuose nustatytą šių asmenų informacijos šaltinio paslapties apsaugos garantijų laikymąsi, be to, visais atvejais būtinas žurnalistų ir leidėjų organizacijų atstovų susirinkimo įgalioto atstovo arba šių patalpų, transporto priemonės savininko ar naudotojo pasiūlyto kviestinio dalyvavimas. Remiantis minėto straipsnio nuostatomis, pažymėtina, kad krata su tam tikromis išimtimis vis dėlto gali būti atliekama pas viešosios informacijos rengėjus ir skleidėjus, jų dalyvius ar žurnalistus. Šiuo atveju, svarbu atskirti, kokius asmenis apima minėtos sąvokos. Remiantis Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo (toliau – Visuomenės informavimo įstatymas) 2 str. 62 d., viešosios informacijos rengėjas – tai transliuotojas, leidykla, kino, garso ar vaizdo studija, informacijos, reklamos agentūra, redakcija, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas ar kitas asmuo, rengiantis ar pateikiantis skleisti viešąją informaciją. Remiantis to paties straipsnio 63 dalimi, viešosios informacijos skleidėjas - tai transliuotojas, retransliuotojas, informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas ar kitas asmuo, parduodantis ar kitais būdais skleidžiantis viešąją informaciją visuomenei ir atsakantis už tos informacijos teisėtumą. Tuo tarpu žurnalistas Visuomenės informavimo įstatymo 2 str. 72 d. apibūdinamas kaip fizinis asmuo, kuris profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą viešosios informacijos rengėjui pagal sutartį su juo ir (ar) yra žurnalistų profesinės organizacijos narys. Kalbant apie kratos atlikimą pas minėtus asmenis, atkreiptinas dėmesys į Visuomenės informavimo įstatymo 8 str., kuriame nurodoma, kad viešosios informacijos rengėjas,

skleidėjas, jų dalyvis, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, išskyrus atvejus, kai informacijos šaltinį teismo sprendimu atskleisti būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas. Minėto straipsnio nuostatos atsispindi ir BPK 80 str. 5 punkte, kuriame nurodyta, kad viešosios informacijos rengėjai, skleidėjai, jų dalyviai, žurnalistai negali būti apklausiami kaip liudytojai dėl to, kas pagal Visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį, išskyrus atvejus, kai šie asmenys patys sutinka duoti parodymus arba kai yra priimtas teismo sprendimas, kad būtina atskleisti informacijos šaltinį dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės, ir kad būtų vykdomas teisingumas, ir kai kitomis priemonėmis atskleisti informacijos šaltinį nėra galimybės arba jos jau yra išnaudotos. Pažymėtina, kad informacijos šaltinio paslapties apsaugos garantijoms Lietuvoje yra skiriamas ypatingas dėmesys, o siekiant, kad tokios paslapties atskleidimo galimybės būtų tiksliai reglamentuotos BPK, Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) 2014 m. sausio 22 d. priėmė nutarimą Nr. 72 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80¹ ir 149 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 150¹ straipsniu“ (toliau – Nutarimas). Remiantis dabartiniu reglamentavimu, esant aplinkybėms, dėl kurių, prokuroro manymu, egzistuoja informacijos šaltinio paslapties atskleidimo būtinybė, yra priimamas ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimas dėl tokios paslapties atskleidimo. Tokio sprendimo priėmimo tvarką BPK reglamentuoja Nutarimu pakeistas 80¹ str. Remiantis minėto straipsnio nuostatom, klausimas dėl sprendimo atskleisti informacijos šaltinio paslaptį priėmimo yra svarstomas žodinio posėdžio metu, kas tik patvirtina informacijos šaltinio paslapties svarbą ir įstatymų leidėjo požiūrį į tai. Pažymėtina, kad informacijos šaltinio apsauga yra įtvirtinta ir tarptautiniu lygmeniu. EŽTPLAK 10 str. 2 d. skelbiama, kad naudojimasis savo minčių ir įsitikinimų reiškimo laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti. Kalbant apie žurnalistų saviraiškos laisvės ribojimus, šiuo klausimu pabrėžtina EŽTT jurisprudencija. Štai 1996 m. kovo 27 d. sprendime byloje *Christine Goodwin v. Jungtinė*

Karalystė EŽTT pabrėžė, kad žurnalistų saviraiškos laisvės ribojimas gali būti taikomas tik siekiant apsaugoti gyvybiškai svarbius visuomenės ar asmeninius interesus, o 1991 m. lapkričio 26 d. sprendime byloje *Sunday Times v. Jungtinė Karalystė* buvo akcentuota, kad toks ribojimas turi būti būtinas demokratinėje visuomenėje (Aiškinamasis raštas dėl Visuomenės informavimo..., 2014). Kalbant apie žurnalistų teisės neatskleisti informacijos šaltinio ribojimus, pažymėtina, kad, remiantis EŽTT išaiškinimais 2002 m. birželio 11 d. sprendime byloje *Christine Goodwin v. Jungtinė Karalystė*, 2003 m. vasario 25 d. sprendime byloje *Roemen ir Schmitt v. Liuksemburgas*, 2012 m. birželio 28 d. sprendime byloje *Ressiot ir kiti v. Prancūzija*, turi būti įvertinta, ar informacijai gauti nebuvo alternatyvių priemonių ir, jei tokių buvo, ar šios priemonės buvo išnaudotos ir buvo neefektyvios (Aiškinamasis raštas dėl Visuomenės informavimo..., 2014). Taigi, akcentuotina, kad tokie ribojimai gali būti pateisinami tik išimtinėmis aplinkybėmis, siekiant teisėtų tikslų, žurnalistų saviraiškos laisvės ribojimai turi būti proporcingi siekiamam tikslui ir būtini demokratinėje visuomenėje, tai reikškia, kad turi būti išnaudotos visos kitos informacijos gavimo priemonės (Aiškinamasis raštas dėl Visuomenės informavimo..., 2014).

Kalbant apie kratų, atliekamų pas teisėjus, galimumą, analizuotinas Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas Nr. KT41-N4/2020 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 47 straipsnio (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 dalies, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 8 straipsnio (2008 m. lapkričio 11 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (toliau – Nutarimas²). Konstitucinis Teismas šiuo Nutarimu² pripažino, kad Lietuvos Respublikos teismų įstatymo (toliau – Teismų įstatymo) 47 str. 2 d., skelbianti, kad draudžiama įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti ten arba teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus, prieštarauja Konstitucijos 109 str. 2 d., kurioje įtvirtintas teisėjų ir teismų nepriklausomumas, Konstitucijos 114 str. 2 d., pagal kurią teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo, o taip pat konstituciniam teisinės valstybės principui, kuris įtvirtina teisės viešpatavimą (Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas), reiškiantį, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimai). Taip pat Nutarimu² pripažinta, kad

Konstitucinio Teismo įstatymo 8 str. 4 d., skelbianti, kad tik tada, kai nustatyta tvarka Konstitucinio Teismo teisėjui yra iškelta baudžiamoji byla, leidžiama: įeiti į Konstitucinio Teismo teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti Konstitucinio Teismo teisėjo gyvenamosiose ar tarnybinėse patalpose arba jo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą arba poėmį, atlikti Konstitucinio Teismo teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, atlikti Konstitucinio Teismo teisėjui priklausančių daiktų bei dokumentų apžiūrą ar poėmį, prieštarauja Konstitucijos 104 str. 1 d., pagal kurią Konstitucinio Teismo teisėjai, eidami savo pareigas, yra nepriklausomi nuo jokios valstybinės institucijos, asmens ar organizacijos ir vadovaujasi tik Lietuvos Respublikos Konstitucija, Konstitucijos 104 str. 4 d., pagal kurią Konstitucinio Teismo teisėjų imunitetas yra jų nepriklausomumo vykdant savo pareigas garantija, o taip pat konstituciniam teisinės valstybės principui. Konstitucinis Teismas savo nutarime akcentavo, kad Konstitucijos įtvirtintas teisėjo imunitetas nėra įtvirtintas tam, kad būtų sudarytos prielaidos teisėjui išvengti baudžiamosios ar kitos teisinės atsakomybės už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus, kadangi teisėjo imunitetas nėra savitikslis ir yra funkcinio pobūdžio: jo paskirtis – garantuoti teisėjo nepriklausomumą, kad būtų užtikrintas teisingumo vykdymas. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad kitoks teisėjo imuniteto aiškinimas būtų nesuderinamas su Konstitucijoje įtvirtinta demokratinės teisinės valstybės samprata, o taip pat su konstitucine valstybės priederme užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, taip pat nepagrįstai išskirtų teisėjus iš visuomenės ir suponuotų draudžiamą privilegiją. Kas liečia kratos atlikimą, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad tokių procesinių prievartos priemonių taikymo teisėjui paskirtis yra ne varžyti jo fizinę laisvę, o surinkti duomenis, paimti daiktus ar dokumentus, galinčius turėti reikšmės nusikalstamai veikai ar kitiems teisės pažeidimams tirti. Akcentuotina, kad krata nėra savaimė suvaržoma teisėjo fizinė laisvė, ji, kaip ir kitos procesinės prievartos priemonės, yra būtina siekiant greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, o taip pat, surinkti įrodymus ir nustatyti nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus padariusius asmenis, o iš to darytina išvada, kad kratos, kaip procesinės prievartos priemonės, taikymui teisėjo atžvilgiu neturi būti reikalaujama Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimo (Konstitucinis Teismas: teisėjai negali būti..., 2020).

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, pažymėtina, kad BPK atskirais straipsniais reglamentuoja kratos atlikimo tvarką diplomatinių atstovybių patalpose, taip pat viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų, jų dalyvių, žurnalistų patalpose. Tuo tarpu, kratos atlikimo pas advokatus ir teisėjus sąlygos nėra atskirai reglamentuojamos BPK, tačiau yra

įvardijamos Advokatūros įstatyme, o taip pat Teismų ir Konstitucinio Teismo įstatymuose. Akcentuotina tai, kad minėtų asmenų imunitetas negali būti suprantamas kaip apsauga nuo baudžiamosios atsakomybės įvykdžius nusikalstamą veiką. Imunitetas – tai asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos to asmens pareigoms tinkamai atlikti (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Tokiai Konstitucinio Teismo pozicijai pritartina, kadangi konstitucinės valstybės teisės aktai negali įtvirtinti taisyklių, leidžiančių diferencijuoti nusikalstamos veikos padarymo atveju tam tikrus asmenis, priklausomai nuo jų užimamų pareigų.

2.5. Elektroninės kratos

Pastarųjų metų informacinių ir kitų ryšių technologijų pažanga padarė didelę įtaką praktiškai visoms gyvenimo sritims. Baudžiamasis procesas – ne išimtis. Atsižvelgiant į tai, kad gyvenimas vis sparčiau keliai į elektroninę erdvę, akivaizdu, kad nusikalstamų veikų padarymo ribos taip pat išsiplėtė. Manytina, kad kompiuteriai ir kiti duomenų saugojimo įrenginiai dažnu atveju veikia kaip nusikalstamų veikų tyrimui reikšmingų duomenų saugyklos.

Kalbant apie elektroninius nusikaltimus, pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos prisijungimas prie Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų (toliau – Konvencija²) turėjo didelės įtakos nacionalinei baudžiamajai teisei. Vienas pagrindinių Konvencijos² tikslų – tobulinti nacionalinę baudžiamojo proceso teisę (Štitalis *et. al.*, 2005, p. 21). Manytina, kad Lietuvos įstatymuose šiai dienai stinga tikslaus reglamentavimo dėl elektroninių duomenų, kurie gali turėti įtaką baudžiamajam procesui, gavimo tvarkos. Pažymėtina, kad tokie duomenys yra ypač pažeidžiami, kadangi nesunkiai gali būti pakeičiami arba sunaikinami (Štitalis *et. al.*, 2005, p. 21), todėl minėtas reglamentavimas duotų itin didelės naudos procesui.

Konvencijos² 19 str. 1 d. skelbiama, kad kiekviena Šalis priima tokius teisės aktus ir kitas priemones, kurių gali prireikti, įgalinant jos kompetentingas institucijas apieškoti ar panašiai ištirti: a) kompiuterinę sistemą arba jos dalį ir joje laikomus kompiuterinius duomenis; b) kompiuterinių duomenų atmeniąją terpę, kurioje tos Šalies teritorijoje gali būti laikomi kompiuteriniai duomenys. To paties straipsnio 2 dalyje numatyta, kad kiekviena Šalis priima tokius teisės aktus ir kitas priemones, kurių gali prireikti užtikrinimui, kad jos institucijoms pagal šio straipsnio 1 dalies a punktą apieškant ar panašiai tiriant konkrečią kompiuterinę sistemą arba jos dalį ir turint priežasčių manyti,

kad ieškomi duomenys laikomi tos Šalies teritorijoje esančioje kitoje kompiuterinėje sistemoje arba jos dalyje ir kad tokie duomenys yra teisėtai prieinami naudojant pirmąją sistemą, tokios institucijos galėtų operatyviai išplėsti paiešką ar panašų tyrimą į kitą sistemą. Vienas iš pagrindinių minėtų Konvencijos² normų tikslų – kad informacijos elektronine forma paėmimas nebūtų diskriminuojamas kitų materialių daiktų ar dokumentų atžvilgiu (Štītīlis *et. al.*, 2005, p. 24). Tuo tarpu BPK 145 str. nuostatos, reglamentuojančios kratos atlikimą, kratos objektu laiko daiktus, vertybes ir dokumentus, galinčius turėti reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui. Straipsnio nuostatose nėra pasisakoma apie informacijos elektronine forma gavimą.

Esant objektyvioms aplinkybėms, leidžiančioms teigti, kad kompiuteriuose ar kitose saugojimo įrenginiuose esanti informacija gali turėti reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui, pažymėtina, kad minėta informacija turėtų būti tiksliai identifikuojama ir gaunama iš vieno ar kito elektroninio įrenginio spausdintų arba elektroninių kopijų pavidalu (Search and Seizure of Electronic..., 2015), tokiu atveju, manytina, kad nekiltų procesinių kliūčių dėl tokių kopijų paėmimo BPK 145 str. nustatyta tvarka, kadangi tokios spausdintos arba elektroninės kopijos neabejotinai galėtų būti priskiriamos prie dokumentų, galinčių turėti reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui, kuriuos kaip kratos objektą išskiria minėtas BPK straipsnis.

Tačiau kaip turėtų būti elgiamasi tuo atveju, jeigu kratos tikslo nebūtų įmanoma pasiekti gavus atitinkamą informaciją kopijose? Akivaizdu, kad, esant tokiai situacijai, tam, kad nusikalstamos veikos tyrimui reikšminga medžiaga nebūtų pakeista arba sunaikinta, turėtų būti paimamos pilnos kompiuterinės sistemos. Darytina prielaida, kad tuo atveju, jeigu kratos metu bus paimamos kompiuterinės sistemos, šios sistemos, kaip kratos objektai, galėtų būti priskirti daiktų kategorijai, išskirtai BPK 145 str., todėl, manytina, kad tokiu atveju taip pat nekiltų procesinių kliūčių tokių objektų paėmimui.

Esant tokiam atvejui, kai kompiuterinė technika, kurioje laikomi duomenys, yra susijusi su pagrindiniu, pavyzdžiui, telekomunikacijų operatoriaus verslu, tokios technikos paėmimas galėtų sukelti operatoriui žalingų pasekmių, susijusių su paslaugų teikimo trikdymu. Tokiu atveju yra būtinas informacijos būtent elektronine forma paėmimas (kompiuterinę techniką paliekant jos buvimo vietoje) (Štītīlis *et. al.*, 2005, p. 24). Pažymėtina, kad ne visa informacija gali būti prilyginama dokumentui, kurį, kaip objektą išskiria BPK 145 str. nuostatos, todėl BPK nenumato tokios informacijos paėmimo galimybių.

Be kita ko, paminėtinas elektroninės kratos ribų išplėtimo klausimas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konvencija² nenurodo mechanizmo, kaip elektroninės kratos ribų

išplėtimas turėtų būti vykdomas, tai paliekama nacionalinei teisei (Štītis *et. al.*, 2005, p. 24). Konvencijos rengėjų nuomone, nacionalinėje teisėje svarstyti keli kratos į kitą kompiuterių sistemą išplėtimo variantai: 1) leidimą dėl kratos atlikimo papildant ją išdavusiai institucijai; 2) suteikiant įgaliojimus leidimą dėl kratos atlikimo gavusiam pareigūnui papildyti leidimą, t.y. praplėsti kratos atlikimo ribas. Darytina prielaida, kad pirmasis atvejis nėra racionalus ir naudingas procesui, kadangi toks kreipimasis į, šiuo atveju, ikiteisminio tyrimo teisėją dėl nutarties dėl kratos atlikimo papildymo reikalautų papildomų laiko sąnaudų, o atsižvelgiant į elektroninės informacijos pažeidžiamumą, šis būdas nebūtų efektyvus. Kalbant apie antrąjį variantą, manytina, kad tokių įgaliojimų suteikimas pareigūnui būtų naudingesnis procesui, kadangi tokiu atveju būtų maksimaliai sumažinamos galimybės pakeisti arba ištrinti tyrimui reikšmingą informaciją iš kitos kompiuterių sistemos (Štītis *et. al.*, 2005, p. 25).

Apibendrinant, akcentuotina, kad elektroninės kratos jau šiandien užima svarbią vietą baudžiamajame procese, todėl neabejotina, kad tokių kratų atlikimo svarba ateityje tik didės. Atsižvelgiant į tai, įstatymų leidėjui siūlytina elektroninių kratų atlikimo tvarką reglamentuoti BPK. Manytina, kad tinkamam reglamentavimui nėra būtinas atskiras straipsnis, siūlytina elektronines kratas įtraukti į BPK 145 str. 1 d. nuostatas, išskiriamus kratos objektus (daiktus, vertybes, dokumentus) papildant elektroniniais duomenimis.

3. KRATOS ATLIKIMO PROCESINĖ TVARKA

Krata – tai sudėtingas ir itin didelio kruopštumo reikalaujantis procesinis veiksmas. Jeigu kratomajam asmeniui krata yra netikėta, galimybės paslėpti ieškomus objektus yra minimalios, ir atvirkščiai – jeigu kratomasis nujaučia, kad pas jį gali būti atliekama krata, jis turi pakankamai laiko tam, kad ieškomi objektai būtų paslėpti arba sunaikinti. Dėl šių priežasčių krata turėtų būti atliekama vos tik gavus informaciją apie ieškomų objektų buvimo vietą. Nepaisant to, prieš pradėdami kratos atlikimą pareigūnai turi tinkamai pasiruošti (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 136) tam, kad kratos metu gauti duomenys galėtų būti panaudojami tolesne tyrimui reikšminga linkme. Manytina, kad norint atskleisti kratos proceso reikšmę nuo pradžios iki galo, šioje darbo dalyje aptartini 3 esminiai veiksniai, susiję su kratos atlikimo procesine tvarka: 1) teisėtumo sąlygos; 2) žmogaus teisių užtikrinimas; 3) kratos padariniai.

3.1. Kratos teisėtumo sąlygos

Tam, kad kratos atlikimas būtų pripažintas teisėtu, yra būtini tiek faktiniai, tiek procesiniai pagrindai. Faktiniai pagrindai – tai konkretūs duomenys, kuriais remiantis darytina prielaida, kad kratos atlikimas yra būtinas (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 174). Prieš aliekant kratą, visų pirma pareigūnai turi pasirūpinti, kad egzistuotų juridinis, arba kitaip tariant, procesinis pagrindas tokios kratos atlikimui (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 136). Šiuo atveju tokiu pagrindu laikytini ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis arba, neatidėliotinais atvejais, prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas.

Kalbant apie kratos atlikimo faktinį pagrindą, pažymėtina, kad duomenys turi būti gauti tik BPK nustatyta tvarka (Bučiūnas *et. al.*, 2017, p. 300), tiek iš procesinių šaltinių, pavyzdžiui, įtariamųjų, nukentėjusiųjų, liudytojų parodymų, įvykio vietos apžiūros, tiek iš ikiteisminio tyrimo įstaigos kriminalinės žvalgybos veiklos rezultatų medžiagos (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 174). Atkreiptinas dėmesys, kad tam, kad duomenys būtų pripažinti faktiniais, jiems yra keliami ypatingi reikalavimai. Tokie duomenys turi būti realūs ir pagrįsti. Krata negali būti daroma vadovaujantis ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro subjektyvia nuomone ar spėlionėmis. Faktiniu kratos pagrindu negali būti ir pirminė informacija, kurią gauna pareigūnas, vykdydamas žvalgybinę veiklą. Minėta informacija, kuri yra gauta vykdant žvalgybinę veiklą, turi būti patikrinta ir perduota nusikalstamą veiką tiriančiam pareigūnui, jeigu patikrintus kriminalinės žvalgybos

duomenis patvirtina ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovas (Goda *et. al.*, 2003, p. 364). Šis reikalavimas yra tam tikra teisinė garantija, kad nebus piktnaudžiaujama asmenų privataus gyvenimo neliečiamumo ir būsto neliečiamumo teisių suvaržymais (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 175).

BPK 145 str. 3 d. numatyta, kad krata daroma motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, kurioje turi būti nurodyta, kokių objektų bus ieškoma. Tam, kad tokia nutartis būtų gauta, į ikiteisminio tyrimo atlikimo vietos apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėją kreipiasi prokuroras su prašymu dėl kratos atlikimo. Ikiteisminio tyrimo pareigūno tarnybiniame pranešime, adresuotame prokurorui, prokuroro prašyme ikiteisminio tyrimo teisėjui būtina nurodyti, objekto, kuriame norima atlikti krata, identifikavimo duomenis, jo buvimo vietą, šiam objektui priskiriamus priklausinius, valdoje esantį kilnojamąjį turtą, savininką, valdytoją, nuomininką ir jo anketinius duomenis (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 300).

Prieš darant krata, pareigūnui rekomenduotina sužinoti asmenų, pas kuriuos bus daroma krata, amžių, šeiminę padėtį, užsiėmimą, teistumą, santykius su įtariamuoju, kas dar kartu su jais gyvena ir panašiai. Taip pat patartina iš anksto surinkti duomenis apie patalpą ar vietovę, kurioje bus daroma krata, sužinoti, kokia patalpos paskirtis, jos planas, apšvietimas, kiek durų bei išėjimų joje yra, kokiame vietovės plote turi būti atliekama krata ir panašiai. Būtina numatyti, kaip patekti į kratos darymo vietą nelaukta ir nepastebimai, kad asmenys nesunaikintų ieškomų daiktų, dokumentų ar kitų objektų. Tokio pobūdžio informaciją pareigūnui gali suteikti ikiteisminio tyrimo įstaigos darbuotojai savo iniciatyva arba pareigūno pavedimu (Goda *et. al.*, 2003, p. 372).

Nors pagal baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintą bendrą taisyklę griežčiausios ir intensyviausios procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos tik tada, kai tą daryti leidžia ikiteisminio tyrimo teisėjas, tačiau tas pats įstatymas nurodo, kad iš esmės visos procesinės prievartos priemonės, tarp jų ir krata, neatidėliotinais atvejais gali būti taikomos ir prokurorui leidus ar netgi ikiteisminio tyrimo pareigūno sprendimu (BPK 160¹ str. 1 d.) (Merkevičius, 2014, p. 117). Šiuo atveju, svarbu išaiškinti, kaip turi būti suprantama minėta situacija. Neatidėliotinas atvejis - tai toks atvejis, kai pavėlavus atlikti krata daiktai ir dokumentai, turintys reikšmės tiriant ir nagrinėjant bylą, gali būti sunaikinti, paslėpti arba suklastoti (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 300). Neatidėliotinais yra laikomi šie atvejai: a) kai faktinis pagrindas kratai daryti atsiranda tuojau pat padarius nusikalstamą veiką; b) kai yra gauta duomenų, kad asmuo, pas kurį yra svarbūs tyrimui daiktai, dokumentai, vertybės ar kiti objektai, rengiasi juos sunaikinti; c) kai daroma asmens krata jį sulaikant ar suimant (BPK 146 str. 2 d. 1 p.); d) kai daroma asmens krata

ir yra pakankamas pagrindas manyti, kad toje vietoje, kur yra daroma krata ar poėmis, esantis asmuo slepia prie savęs daiktus ar dokumentus, galinčius turėti reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui (BPK 146 str. 2 d. 2 p.) (Goda *et. al.*, 2003, p. 365). Pažymėtina, kad doktrinoje nėra pateiktas baigtinis atvejų, kurie gali būti laikomi neatidėliotinais, sąrašas. Manytina, kad tai yra įtakota to, kad kiekviena procesinė situacija yra individuali ir neįmanoma numatyti visų atvejų, kuriems esant prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas spręst klausimą dėl atvejo pripažinimo neatidėliotinu. Būtent todėl BPK ir yra numatyta prievolė kreiptis po tokios kratos, kurios procesinis pagrindas buvo prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas, teisėtumo patvirtinimo į ikiteisminio tyrimo teisėją, kuris privalo patikrinti, ar buvo pagrindas daryti kratą, ar situacija iš tikrųjų buvo neatidėliotina. Akcentuotina, kad apie padarytą be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties kratą turi būti per kuo trumpiausią laiką pranešama ikiteisminio tyrimo teisėjui, įgaliotam spręsti kratos darymo klausimą. Šiame pranešime nurodoma, kokių pagrindų padaryta krata, kodėl ji buvo daroma be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties ir kokie jos rezultatai (Goda *et. al.*, 2003, p. 365).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad esant tokiems neatidėliotiniams atvejams, kai krata daroma prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu, tokį nutarimą per tris dienas nuo kratos atlikimo momento turi patvirtinti ikiteisminio tyrimo atlikimo vietos arba kratos atlikimo vietos apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėjas, kuris patikrina, ar buvo pagrindas daryti kratą, ar atvejis buvo neatidėliotinas, ir priima sprendimą rezoliucijos forma, kuris atsispindi atitinkamu įrašu ant nutarimo daryti kratą. Kreipimosi forma į ikiteisminio tyrimo teisėją – pranešimas, kuriame nurodomi paimti daiktai ir dokumentai, turintys reikšmės tiriant ir nagrinėjant nusikalstamą veika, pridedamas motyvuotas nutarimas dėl kratos darymo, kratos protokolas ir ikiteisminio tyrimo byla (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 300).

Vertinant nutarimo dėl neatidėliotinai atliktos kratos turinį, paminėtina Vilniaus apygardos teismo 2011 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-23-66-2011. Minėtoje byloje teismas konstatavo, kad „nors ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtinimas dėl neatidėliotinai atliktos kratos teisėtumo buvo gautas tą pačią dieną po tokios kratos atlikimo, pareigūnas, ketinęs neatidėliotinai atlikti kratą ar ją jau atlikęs, savo nutarime turėjo nurodyti, kokių pagrindų buvo daroma krata, kodėl ji buvo daroma be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties ir kokie jos rezultatai. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai nesilaikė šios nuostatos, o ikiteisminio tyrimo teisėja, patvirtindama nutarimą kratai daryti, nepatikrino BPK 145 str. 3 d. nuostatų laikymosi, tuo pačiu ir šio procesinio veiksmo teisėtumo. Taigi, ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarime kratai daryti nenurodžius

neatidėliotino kratos darymo aplinkybių, ikiteisminio tyrimo teisėjas, nenustatęs ar net nesiaiškinęs, ar buvo būtina atlikti kratą skubos tvarka, nepagrįstai savo rezoliucija patvirtino tokį ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimą kratai daryti, <...>, todėl teismas sprendžia, kad nutarimas kratai daryti su ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtinimu nelaikytinas teisėtu, todėl naikintinas, o kratos rezultatais tolesniame procese negali būti remiamasi kaip įtariamojo kaltumą pagrindžiančiais duomenimis“. Taigi, remiantis minėta nutartimi, darytina išvada, kad esant neatidėliotinam atvejui, pareigūnas privalo nuodugniai aprašyti tokią situaciją, paminėdamas visas aplinkybes, dėl ko kratą buvo nuspręsta atlikti neatidėliotinai, tuo tarpu teisėjas privalo patikrinti, ar tokios kratos atlikimui egzistavo faktinis pagrindas, kitu atveju kratos rezultatai neteks savo prasmės.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimas patvirtinti tokio nutarimo dėl neatidėliotinai atliekamos kratos yra skundžiamas BPK X dalyje nustatyta tvarka. Tokiu atveju, esant skundai, tiek ikiteisminio tyrimo teisėjas, tiek apeliacinės instancijos teismas privalo išsiaiškinti, ar kratos neatidėliotinumai tikrai buvo pagrįstas. Doc. dr. R. Merkevičiaus nuomone (Merkevičius, 2014), leisdamas taikyti prievartą, pavyzdžiui, atlikti kratą, bendra tvarka, teisėjas turi įsitikinti ne tik tuo, kad ši priemonė yra teisėta, bet ir tuo, kad ji yra pagrįsta. O neatidėliotinu atveju, *a posteriori* vertindamas, teisėjas privalo įvertinti tik jos teisėtumą. Prof. dr. G. Godos nuomone (Goda, 2016), žmogaus teisių ir laisvių apsaugos požiūriu būtų pageidautina, kad Lietuvoje būtų laikomasi Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutarime nustatytų išaiškinimų. Šiame nutarime, kuriame tikrintas kratų be teismo sankcijų atlikimo konstitucingumas, išaiškinta, kad Vokietijos įstatymuose vartojama formuluotė „pavojus delsiant“ (vok. „*Gefahr im Verzug*“), kuri atitinka mūsų BPK numatytus „neatidėliotinus atvejus“, turi būti aiškinama ypač siaurai, prievartos priemonių, kurios taikomos teismo sprendimu, taikymas be tokio sprendimo turi būti reta išimtis. Šioms nuomonėms pritaria, kadangi neatidėliotinas atvejis, akivaizdu, turėtų būti suprantamas kaip kraštutinė priemonė, kurios pareigūnas arba prokuroras imasi nesant jokios kitos galimybės kratai atlikti, ji negali būti suprantama kaip prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nepagrįstas spėjimas, kad nutarties dėl kratos atlikimo gavimui reikės pernelyg daug laiko. Manytina, kad vertindamas neatidėliotinai atliktos kratos teisėtumą klausimą *post factum*, teisėjas neturi tinkamų galimybių, o galbūt, ir sieko vertinti ir jos pagrįstumą, kadangi tai savo ruožtu jau būna padaręs prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas pradėdamas tokios kratos atlikimą, o ikiteisminio tyrimo teisėjai vėliau tvirtindami, kad taip buvo iš tikrųjų, dažnai taip pat nėra linkę konfliktuoti su prokurorais reikalaudami aiškiai pagrįsti sprendimą veiksmus atlikti be teismo sankcijos (Goda, 2016, p. 37).

2015 m. birželio 16 d. nutarime taip pat paaiškinta, kad konstitucinių abejonių skubiais atvejais nekyla, kai teismo leidimas atlikti tam tikrus veiksmus gaunamas žodžiu (dažniausiai pareigūnui telefonu pranešus kompetentingam teisėjui apie susidariusią padėtį ir paprašius žodinės sankcijos), o vėliau įforminamas procesiniais dokumentais, konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių apsauga geriau užtikrinama gaunant tokį sprendimą, nei pareigūnui pačiam nusprendžiant atlikti, jo manymu, būtiną veiksmą (Goda, 2016, p. 37). Manytina, kad šis argumentavimas nėra pakankamai logiškas. Neatidėliotini atvejai yra laikomi būtent neatidėliotinais, nes kratos atlikimo būtinybė iškyla netikėtai, pavyzdžiui, ne teisėjų darbo valandomis arba nakties metu. Tokiu atveju privalomas žodinės sankcijos prašymas netektų savo prasmės, ir, darytina prielaida, netgi apsunkintų procesą. Manytina, kad dabartinis neatidėliotinių kratos atlikimo atvejų tvarkos reguliavimas, įtvirtintas BPK 160¹ str., yra pakankamas ir racionalus, nepažeidžiantis konstitucinių žmogaus teisių, kadangi tokio atvejo teisėtumas bet kuriuo atveju turi būti patvirtintas ikiteisminio tyrimo teisėjo, įvertinančio visą situaciją.

Kalbant apie neatidėliotinus kratos atlikimo atvejus, paminėtinos ir kratos, atliekamos nakties metu. Remiantis BPK 145 str. 5 d., daryti kratas ar poėmius nakties metu, išskyrus neatidėliotinus atvejus, draudžiama. Šiuo atveju, neatidėliotinais laikomi tokie atvejai, kai kratos neįmanoma užbaigti dienos metu, t. y. ji užsitęsia iki nakties, kai faktinis pagrindas daryti kratą atsiranda staiga, atliekant kitus tyrimo veiksmus, pavyzdžiui, apžiūrą, kai kratą būtina daryti, paaiškėjus, jog ką tik padarytas nusikaltimas, kai svarbu skubiai atlikti procesinį veiksmą, kad nedingtų reikšmingi nusikaltimo duomenys, kai negalima laukti kitos dienos ryto, nes įtariama, jog asmenis, pas kuriuos atliekama krata, tam tikrais būdais gali pasiekti informacija apie būsimą kratą, todėl jie gali sunaikinti ar kitur paslėpti turinčius reikšmės bylai daiktus, asmenis ar lavonus ir panašiai (Krikščiūnas *et. al.*, 2013, p. 178).

Kalbant apie neatidėliotinai atliekamas kratas, o taip pat kratas, atliekamas nakties metu, paminėtini LAT išaiškinimai 2012 m. gruodžio 11 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-639/2012. Šioje byloje kasatorė nurodė, kad „<...> abiejų instancijų teismai negalėjo grįsti nuosprendžių įrodymais, gautais atlikus kratą jos namuose, nes šis procesinis veiksmas buvo atliktas pažeidžiant BPK 149 straipsnio reikalavimus, t. y. ji atlikta nesant ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, nakties metu, nors nebuvo neatidėliotina, nesant duomenų, leidžiančių pagrįstai manyti, kad pas nuteistąją yra nusikalstamai veikai tirti reikšmingi daiktai“. Teisėjų kolegija, nagrinėdama šiuos kasatorės argumentus, pažymėjo, kad „iš nutarimo kratai daryti, šio procesinio veiksmo

metu rastų įstatymo draudžiamų objektų, fakto, jog nutarimas laiku patvirtintas ikiteisminio tyrimo teisėjo, galima spręsti, kad krata atlikta teisėtai, <...>, iš byloje esančių procesinių dokumentų matyti, jog šioje byloje nuosekliai atliekant ikiteisminį tyrimą pagal nusikalstamos veikos, numatytos BK 260 straipsnio 1 dalyje, požymius, apklausiant asmenis susijusius su disponavimu narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, gauta duomenų apie nuteistosios R. G. namuose galbūt laikomą psichotropinę medžiagą. Šie duomenys užfiksuoti baudžiamojoje byloje, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnai turėjo pagrindą atlikti kratą nuteistosios namuose. Pagal BPK 145 straipsnio 3 dalį krata daroma ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, tačiau neatidėliotinais atvejais krata gali būti daroma be ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties, <...>, kasatorė pasinaudodama šia aplinkybe teigia, kad krata nebuvo neatidėliotina, nes nutarimas surašytas likus beveik parai iki šio procesinio veiksmo atlikimo. Kolegija pažymi, kad šis kasacinio skundo teiginys nepagrįstas. Vertinant logine prasme nėra įmanoma procesinį veiksma atlikti tą pačią dieną nuo 23.10 iki 1.40 val. Akivaizdu, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai kratą daryti pradėjo nuo 2010 m. rugpjūčio 11 d. 23.10 val. ir baigė ją 2010 m. rugpjūčio 12 d. 1.40 val., tačiau protokole nurodė tik procesinio veiksmo pabaigos datą. Tuo tarpu 2010 m. rugpjūčio 11 d. nutarime daryti kratą, jo surašymo laikas nėra užfiksuotas. Apklausiami teisme ikiteisminio tyrimo pareigūnai patvirtino, kad informacija, jog būtent pas nuteistąją laikoma psichotropinė medžiaga buvo gauta atvykus į Vilkiją ir čia pat nutarta pas ją daryti kratą, o nutarimas surašytas prieš pat atliekant šį procesinį veiksma. Šios aplinkybės rodo, kad kratą buvo būtina daryti neatidėliotinai“. Kabant apie kasatorės argumentą dėl kratos neteisėtumo, grindžiamo nakties metu, kolegija akcentavo, kad „šiuo atveju krata buvo neatidėliotina, maža to, vėlyvas kratos atlikimo metas buvo nulemtas ir pačios nuteistosios veiksmų, nes pareigūnai turėjo sulaukti jos grįžtant namo. Svarbu ir tai, kad faktas, jog krata atlikta vėlyvu metu, nepažeidė kitų asmenų teisių ar teisėtų interesų, nes nebuvo sutrikdyta aplinkinių ramybė. Kita vertus, faktas, kad krata atlikta nakties metu, neturėjo jokios įtakos kratos rezultatams“.

Esant procesiniam kratos atlikimo pagrindui, toliau seka faktinis veiksmas. Pareigūnas, pradėdamas kratą, privalo paskelbti nutartį ar nutarimą. Šį dokumentą pasirašo asmuo, pas kurį yra daroma krata (jeigu toks asmuo nedalyvauja, nutartį ar nutarimą pasirašo kviestinis ar vietos savivaldybės institucijos atstovas) patvirtindamas, kad proceso aktas jam paskelbtas (Goda *et. al.*, 2003, p. 372). Pažymėtina, kad, remiantis BPK 149 str. 1 d., vienas nutarties ar nutarimo nuorašas turi būti įteiktas asmeniui, pas kurį daroma krata.

Verta paminėti, kad minėto straipsnio 1 dalis buvo pakeista 2015 m. birželio 25 d. įstatymu Nr. XII-1877 „Dėl Baudžiamojo proceso kodekso 149 straipsnio pakeitimo“ papildant BPK 149 str. 1 d. minėta prievole dėl nuorašo įteikimo. Straipsnio pakeitimas buvo sąlygotas to, kad asmuo, kuriam buvo taikytos šios procesinės prievartos priemonės, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro veiksmus gali skųsti. Pateikiant skundą prokurorui, aukštesniajam prokurorui ar ikiteisminio tyrimo teisėjui prie skundo turi būti pridėdama nutartis arba nutarimas atlikti kratą ar poėmį ir šio procesinio veiksmo protokolas. Kadangi iki pakeitimo BPK 149 str. 1 d. nenumatė, jog vienas nutarties ar nutarimo atlikti kratą ar poėmį egzempliorius būtų įteikiamas asmeniui, kuris yra supažindinamas su šiuo dokumentu, asmuo, norintis apskųsti šį procesinį veiksmą, turėjo pats kreiptis į kratą ar poėmį atlikusį pareigūną ir prašyti nutarties ar nutarimo kopijas. Tai apsunkino ne tik asmenį, kuris nori skųsti pareigūnų veiksmus, bet ir prokurorą ar teisėją, kurie turėjo priimti asmenį daryti jo prašomo dokumento kopijas, pildyti atitinkamus papildomus dokumentus (Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos..., 2014).

Aptariant kratos atlikimo procesinę tvarką, paminėtinos prievartos priemonės, kurias gali taikyti prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas kratos atlikimo metu. Remiantis BPK 149 str. 1 d., po to, kai nutarties arba nutarimo dėl kratos atlikimo nuorašas įteikiamas asmeniui, pas kurį daroma krata, pareigūnas privalo pareikalauti atiduoti nutartyje ar nutarime nurodytus daiktus, dokumentus arba nurodyti besislapstančio asmens buvimo vietą. Jeigu asmuo, pas kurį daroma krata, išduoda kratos objektus gera valia, krata gali būti tuo baigiama. Tačiau, skirtingai nei poėmis, kurį pareigūnas yra įpareigotas baigti, asmeniui išdavus daiktus, dokumentus ar kitus objektus gera valia, krata gali būti tokiu atveju ir nebaigiama. Tai yra sąlygota to, kad pareigūnas dažnai nežino, kokie daiktai, dokumentai ar kiti objektai, turintys reikšmės nusikalstamos veikos tyrimui, yra patalpoje, kur atliekama krata (Goda *et. al.*, 2003, p. 373), tuo tarpu, atliekant poėmį, pareigūnas tiksliai žino, ką ir iš ko reikia paimti (Bučiūnas *et al.*, 2017, p. 315).

Manytina, kad BPK 149 str. 1 d. numatyta sąlyga pareigūnui pareikalauti atiduoti nutartyje ar nutarime dėl kratos nurodytus objektus, iš pirmo žvilgsnio gali būti suprantama kaip prieštaraujanti Konstitucijos 31 str. 3 d. nuostatai, skelbiančiai, kad yra draudžiama asmenį versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Tačiau tokias abejones išsklaido teismų išaiškinimai šiuo klausimu. Štai Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 24 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-319/2013 teismas išaiškino, kad pasiūlymas gera valia perduoti norimus surasti

BPK 145 str. 1 d. išvardintus objektus įtariamajam turi būti suprantamas kaip teisė, bet ne kaip pareiga pateikti ikiteisminiam tyrimui reikšmingus daiktus, iš to darytina išvada, kad toks pasiūlymas negali būti traktuojamas kaip asmens vertimas duoti parodymus prieš save ir pažeidžiantis Konstitucijos 31 str. 3 d. nuostatas.

Kalbant apie prievartos priemones, galimas taikyti kratos atlikimo metu, pažymėtina, kad darydamas kratą prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas turi teisę atlikti įvairius paieškos veiksmus, panaudoti mokslines – technines priemones, taip pat, kaip nurodoma BPK 149 str. 2 d., atidaryti užrakintas patalpas, laikyklas ar saugyklas, išjungti apsaugos signalizaciją, jeigu tai nesusiję su tokių objektų gadinimu (Goda *et. al.*, 2003, p. 373). Tuo atveju, jeigu asmuo atsisako gera valia atidaryti patalpas, laikyklas, saugyklas arba išjungti signalizaciją, o įeiti į jas nesugadinus užraktų, durų ar signalizacijos neįmanoma, pareigūnas turi asmeniui paaiškinti, kad jo atsisakymas yra neteisėtas. Jeigu asmuo vis tiek nepaklūsta pareigūno nurodymui, šis, pasitelkęs specialistą arba panaudodamas technines priemones, atidaro užrakintas patalpas, laikyklas ar saugyklas, išjungia apsaugos signalizaciją. Tokiu atveju, jeigu tai yra neišvengiama, leidžiama sugadinti užraktus, duris, kitus daiktus ar apsaugos signalizaciją (Goda *et. al.*, 2003, p. 373).

Be kita ko, kaip nurodo BPK 149 str. 3 d., pareigūnas turi teisę uždrausti asmenims, esantiems kratos darymo patalpoje, taip pat asmenims, ateinantiems į šią patalpą, išeiti iš jos, susižinoti tarpusavyje ar su kitais asmenimis (kratos metu pareigūnas turėtų uždrausti, pavyzdžiui, naudoti telefono ar elektroninio ryšio priemones, perduoti raštelius ir panašiai) (Goda *et. al.*, 2003, p. 374). Akivaizdu, kad šiomis priemonėmis siekama užtikrinti tinkamą kratos eigą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad remiantis BPK 149 str. 4 d., patalpa ar vieta, kur daroma krata, gali būti pareigūnų apsupta. Tokį sprendimą priima ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, atsižvelgdamas į patalpų ar vietos specifiką, kitas atlinkybes, kurios sąlygotų tokios priemonės būtinumą (Goda *et. al.*, 2003, p. 374).

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad teisėtam kratos atlikimui yra būtini faktiniai ir procesiniai pagrindai. Faktinis pagrindas – tai realūs ir pagrįsti bylos duomenys, kuriais remiantis preziumuojamas kratos atlikimo būtinumas. Procesinis pagrindas – tai ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, arba, neatidėliotinais atvejais, prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas. Akivaizdu, kad procesinis kratos atlikimo pagrindas negali egzistuoti be faktinio pagrindo, kadangi kratos atlikimas visais atvejais turi būti pagrįstas. Esant neatidėliotinam atvejui, įstatymas numato pareigą po tokios kratos atlikimo per tris dienas kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, kuris, savo

ruožtu patvirtina neatidėliotinai atliktos kratos teisėtumą. Manytina, kad neatidėliotinas atvejis turėtų būti prilyginamas kraštutinei priemonei, kadangi, kaip jau yra minėta, daugeliu atvejų po neatidėliotinai atliktos kratos ikiteisminio tyrimo teisėjas tikrina tik tokios kratos teisėtumą, nesigilindamas į pagrįstumą. Nakties metu krata gali būti atliekama tik neatidėliotinais atvejais, taip pat svarbu, kad tokios kratos metu nebūtų sutrukdyta aplinkinių ramybė, o nakties metas neturėtų įtakos kratos rezultatams. Esant procesiniams kratos atlikimo pagrindams, seka faktinis veiksmas, kurį pradėdamas prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo paskelbti nutartį arba nutarimą ir vieną jo nuorašą įteikti suinteresuotam asmeniui, tam, kad tokiam asmeniui būtų užtikrintos galimybės be procesinių kliūčių apskųsti tokį veiksmą. Pažymėtina, kad kratos metu įstatymas leidžia pareigūnui pasinaudoti prievartos priemonėmis, jeigu asmuo nesutinka atiduoti kratos objektų gera valia, o taip pat taikyti draudimus kratos metu dalyvaujantiems asmenims arba apsupti kratomą patalpą, jeigu egzistuoja tokių priemonių taikymo būtinybė.

3.2. Žmogaus teisių užtikrinimas kratos atlikimo metu

Asmuo, jo teisės ir laisvės yra svarbiausios valstybei vertybės. Žmogaus teisių pripažinimas, laikymasis ir apsauga turėtų būti užtikrinami kiekvienoje valstybėje, neatsižvelgiant į jos raidos ypatumus, o žmogaus teisėms turėtų būti teikiama pirmenybė bet kurioje teisės vykdymo proceso stadijoje (Fonova, 2015). Procesinės prievartos priemonės - tai įstatyme nustatytos priemonės, pasireiškiančios žmogaus teisių ir laisvių suvaržymu, kurias valstybės subjektai taiko, siekdami proceso tikslų. Žmogaus teisių ir laisvių varžymo būdo, kitaip tariant, prievartos, esmė – atimti galimybę žmogui visiškai ar iš dalies naudotis konkrečiomis savo teisėmis ir laisvėmis, siekiant užtikrinti netrukdomą baudžiamojo proceso eigą ir sudaryti prielaidas pasiekti baudžiamojo proceso tikslus (LAT 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019).

Procesinė prievarta gali būti taikoma tiriant iš esmės bet kurią nusikalstamą veiką. Šiuo atveju visiškai nekreipiamas dėmesys į procesinės prievartos kaip *ultimum remedium* sampratą. Krata, kaip procesinės prievartos priemonė, gali būti taikoma tiriant bet kokią nusikalstamą veiką ir bet kur. Be kita ko, krata nebūtinai yra nukreipta į nusikalstamos veikos padarymu įtariamą asmenį (Merkevičius, 2014, p. 116).

Lietuvos BPK įtvirtintų prievartos priemonių analizė rodo, kad prievarta yra įgyvendinama dviem atitinkamas žmogaus teises ir laisves varžančiais būdais, siekiant pakreipti (modeliuoti) žmogaus elgesį reikiama baudžiamojo proceso paskirčiai įgyvendinti linkme ar bylai reikšmingiems duomenims (įrodymams) surinkti, patikrinti. Pirmojo būdo esmė - visiškai ar iš dalies apriboti konkrečias žmogaus teises ir laisves, siekiant užtikrint netrukdomą baudžiamojo proceso eigą ir sudaryti prielaidas pasiekti baudžiamojo proceso tikslus. Antrasis būdas pasireiškia asmens įpareigojimu nesinaudoti atitinkamomis teisėmis ir laisvėmis. Krata, kaip procesinė prievartos priemonė, yra priskiriama prie pirmojo žmogaus teises ir laisves varžančio būdo (Losis, 2008, p. 79).

Akcentuotina tai, kad nors taikant procesines prievartos priemones žmogaus teisės ir laisvės gali būti suvaržomos, jos negali būti pažeidžiamos, todėl kiekvienam asmeniui, prieš kurį yra naudojamos procesinės prievartos priemonės, įstatymas įtvirtina procesines garantijas.

Procesinės garantijos – tai įstatymų numatytos teisinės priemonės ir būdai, padedantys siekti baudžiamojo proceso tikslų, garantuojantys procese dalyvaujančių fizinių ir juridinių asmenų teisių bei teisėtų interesų įgyvendinimą ir apsaugą. Procesinės garantijos turi garantuoti įstatymo nustatytos baudžiamojo proceso formos ir jo principų tikslų laikymąsi, baudžiamąją procesinę veiklą įgyvendinančių kompetentingų pareigūnų ir institucijų tikslų pareigų vykdymą. Šios garantijos laikomos vienu pagrindinių teisinės valstybės požymių (Gutauskas, 2021).

Analizuojant kratos atlikimo procesinę tvarką, pažymėtina, kad tiek asmens krata, tiek krata iš esmės yra priverstinės, valstybės prievartos elementą turinčios procesinės priemonės, kuriomis suvaržomos žmogaus teisės ir laisvės – pavyzdžiui, teisė į asmens neliečiamumą, būsto neliečiamumą (EŽTPĻAK 8 str., Konstitucijos 21, 24 str.) (LAT 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019).

Kaip jau yra pažymėta ankstesniame šios darbo dalies skyriuje, kratos atlikimo metu gali būti taikomos tokios priemonės, varžančios žmogaus teises ir laisves, kaip: 1) kratos metu prievarta galima patekti į patalpas ir talpyklas; 2) patalpa ar vieta, kur daroma krata, gali būti pareigūnų apsupta; 3) pareigūnas turi teisę uždrausti patalpoje ar vietoje, kur daroma krata, esantiems, taip pat į šią patalpą ar vietą ateinantiems asmenims išeiti iš jos, susižinoti tarpusavyje arba su kitais asmenimis iki kratos pabaigos (BPK 149 str. 2-4 d.). Manytina, kad su žmogaus teisių užtikrinimu yra tiesiogiai susijusios ir pareigūnų prievolės kratos atlikimo metu, įtvirtintos BPK 149 str. 8, 9 ir 10 d.

BPK 146 str. 8 d. numatyta, kad darantis kratą ar poėmį pareigūnas privalo imtis priemonių, kad nebūtų paskelbtos gyvenančio toje patalpoje asmens ir kitų asmenų

privataus gyvenimo aplinkybės, paaiškėjusios darant kratą ar poėmį. Analizuojant šios straipsnio dalies nuostatas, manytina, kad praktikoje susiduriama su ypatinga šios nuostatos pažeidimo rizika, kadangi sunku numatyti, kokių veiksmų turi imtis pareigūnas, siekdamas apsaugoti asmens privataus gyvenimo aplinkybes. Manytina, kad su minėtos nuostatos įgyvendinimu yra tiesiogiai susijusios galimybės kratos metu daryti garso ir vaizdo įrašą.

BPK 149 str. 9 d. numato, kad kratos ar poėmio metu, kai nėra kviestinių, dalyvaujančių asmenų prašymu daromas garso ar vaizdo įrašas. Manytina, kad ši nuostata gali būti vertinama dvejopai. Iš vienos pusės, akivaizdu, kad darant garso ir vaizdo įrašą, susiduriama su rizika tokiu būdu atskleisti asmens privataus gyvenimo aplinkybes. Kita vertus, pažymėtina, kad toks garso ir vaizdo įrašo darymas galėtų būti vertinamas kaip asmens, pas kurį daroma krata, garantija, kuri įtvirtintų tokio asmens teisėtų interesų įgyvendinimą ir apsaugą, kadangi darant garso ar vaizdo įrašą būtų siekiama teisėto tikslo – užkirsti kelią pažeidimams darant kratą, kartu užtikrinti kratoje dalyvaujančių asmenų teises (Derinimo pažyma dėl Lietuvos Respublikos..., 2014).

Akivaizdu, kad neretai pasitaiko atveju, kai asmenys, pas kuriuos buvo atlikta krata, skundžiasi dėl nepagarbaus pareigūnų elgesio, žeminančio jų garbę ir orumą. Manytina, kad kratos metu daromas vaizdo įrašas užkirstų kelią pareigūnams atlikti tokius veiksmus, o kratos metu dalyvaujantiems asmenims – piktnaudžiauti šia garantija.

BPK 149 str. 10 d. nurodyta, kad dėl kratos ir poėmio yra surašomas protokolas. Jį sudaro trys dalys: įžanginė, aprašomoji ir baigiamoji. Kratos protokolas turi atitikti BPK 179 str. numatytus bendruosius reikalavimus, keliamus procesinių veiksmų atlikimo protokolams, bei specialiuosius reikalavimus, numatytus BPK 149 str. Kratos protokolą pildo arba pats kratą atliekantis, arba jam padedantis pareigūnas. Protokole turi būti fiksuojama ne tik rasti bei paimti daiktai arba dokumentai, bet ir išsami kratos eiga, naudotos techninės priemonės bei kratoje dalyvaujančių asmenų veiksmai, jeigu šie veiksmai turi įtakos atliekamam procesiniam veiksmui (pavyzdžiui, patalpų savininko atsisakymas geranoriškai pateikti ieškomus objektus). Jeigu kratos metu buvo rasti daiktai ar dokumentai, protokole būtina nurodyti tikslią vietą, kur jie buvo rasti, ir padėti kitų daiktų atžvilgiu (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 142).

Manytina, kad kratos protokolas yra nepakankama žmogaus teisių apsaugos kratos atlikimo metu garantija. Pažymėtina, kad kratos protokole yra fiksuojama pagrinde kratos eiga, susijusi su rastų daiktų savybėmis, jų buvimo vieta, asmens elgesiu. Tačiau vargu, ar protokolas gali atspindėti pareigūnų elgesį kratos atlikimo metu. Akivaizdu, kad pareigūnų veiksmai, galimai pažeidžiantys žmogaus garbę ir orumą, būtų tiksliai

užfiksuojami būtent vaizdo įrašo medžiagoje. Be kita ko, neabejotina, kad tokio įrašo privalomas darymas prevenciškai neleistų pareigūnams elgtis nepagarbiai su kratos metu dalyvaujančiais asmenimis.

Vertinant garso ir vaizdo įrašų darymo būtinybę kratos atlikimo metu, paminėtina ir tai, kad tokie įrašai neturėtų būti vertinami kaip rizika dėl asmens privataus gyvenimo aplinkybių atskleidimo. Pažymėtina, kad garso ir vaizdo įrašai yra sudedamoji kratos ar poëmio protokolo dalis. Kaip ir visa ikiteisminio tyrimo medžiaga, ji yra neskelbtina. Su ja gali susipažinti tik proceso dalyviai. BPK 181 str. 6 d. yra numatytos garantijos, kurios užtikrina, kad nebus daromos ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijos, kai joje yra duomenų apie privatų proceso dalyvių gyvenimą (Derinimo pažyma dėl Lietuvos Respublikos..., 2014).

Be jokios abejonės, paminėtinas ir proporcingumo klausimas. Privalomas garso ir vaizdo įrašų darymas visų kratų ir poëmių metu galimai sukeltų nemažai organizacinių, techninių ir materialinių problemų, gali būti susidurta su techninių priemonių stoka, gali prireikti daug papildomų pareigūnų, kurie ne tik darytų kratas, bet ir taikytų technines priemones – darytų garso ir vaizdo įrašus (Pagrindinio komiteto išvada dėl Lietuvos..., 2014, p. 25).

Kalbant apie proporcingumą, manytina, kad įtvirtinus privalomą vaizdo įrašų darymą kratos atlikimo metu, garso įrašas prarastų savo būtinybę, todėl privalomas garso įrašo darymo užtikrinimas neturėtų būti svarstytinas.

Taigi, apibendrinant, manytina, kad žmogaus teisių užtikrinimas kratos atlikimo metu yra tiesiogiai susijęs su tokio procesinio veiksmo atlikimo metu daromu vaizdo įrašu. Nors tokios prievolės įtvirtinimas reikalautų papildomų kaštų, tokių, kaip, papildomos techninės įrangos, papildomų pareigūnų įtraukimas į kratos atlikimą, pažymėtina, kad šis aspektas neturėtų būti vertinamas kaip prioritetinis asmens teisių apsaugos klausimo atžvilgiu. Įstatymo leidėjui siūlytina BPK 149 str. 9 d. įtvirtinti, kad vaizdo įrašo darymas yra privaloma sąlyga, kadangi, manytina, kad būtent vaizdo įrašo egzistavimas yra pagrindinė asmens teisių apsaugos garantija kratos atlikimo metu.

3.3. Kratos padariniai

Kaip jau yra minėta ankstesniame šios darbo dalies skyriuje, krata gali būti atliekama dviem atvejais: 1) kai yra priimta motyvuota ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis (BPK 145 str. 3 d.); 2) neatidėliotinais atvejais prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno

nutarimu, kai per tris dienas po tokios kratos atlikimo momento yra kreipiamasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl kratos teisėtumo patvirtinimo (BPK 160¹ str. 1 d.). Akivaizdu, kad nesant išvardintų kratos procesinių pagrindų, kratos atlikimas bus pripažintas neteisėtu. Apie tai nurodo ir BPK 160¹ str. 2 ir 3 d., skelbiančios, kad nesant teisėto procesinio pagrindo, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu pradėti veiksmai yra nedelsiant nutraukiami, o kratos metu paimti objektai gražinami asmenims, iš kurių jie paimti. Visa tai turi būti atliekama pasibaigus trijų dienų terminui po neatidėliotinai atliktos kratos, pasibaigus ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties apskundimo terminui, arba po nutarties apskundimo, priėmus aukštesniojo teismo sprendimą (BPK 160¹ str. 3 d.). BPK pateikia tikslų išaiškinimą, kaip pakrypsta procesas nesant minėtų juridinių kratos atlikimo pagrindų, nurodant, kad tokiu atveju tolesniame procese kratos rezultatais negali būti remiamasi kaip įtariamojo ar kaltinamojo kaltumą pagrindžiančiais įrodymais (BPK 160¹ str. 3 d.). Minėta nuostata yra logiška ir nenuginčijama, kadangi, remiantis visuotinai pripažintu principu, iš ne teisės negali gimi teisė (Ancelis *et. al.*, 2011, p. 134).

Būtų galima teigti, kad visais kitais atvejais, anot įstatymų leidėjo, teisėtumo pažeidimas nelemia duomenų nepripažinimo įrodymais. Tačiau įstatymų leidėjas BPK 20 str. 4d. įtvirtino normą, skelbiančią, kad įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys. Iš šios nuostatos galima būtų suprasti, kad bet koks teisės pažeidimas gaunant duomenis visais atvejais turėtų lemti duomenų nepripažinimą įrodymais. Tačiau šios nuostatos nesilaiko nei doktrina, nei teismų praktika. BPK 20 str. 4 d. nuostata nepateikia atsakymo į klausimą, kokie teisėtumo pažeidimai lemia duomenų nepripažinimą įrodymais (Juozapavičius, 2014, p. 131).

Vertinant kratos atlikimo tvarką, iškykla klausimas, kaip turėtų toliau klostytis procesas, jeigu, pavyzdžiui, kratos metu paimti objektai nenurodomi arba netinkamai apibūdinami kratos protokole, netinkamai supakuojami ir užantspauduojami (BPK 149 str. 7 d.), nesant kviestinių, nėra daromas garso ir vaizdo įrašas (BPK 149 str. 9 d.) ir panašiai. Juk, vertinant logiškai, tokie atvejai turėtų būti pripažįstami kratos atlikimo tvarkos pažeidimais, kadangi prieštarauja nuostatoms, skelbiamoms BPK 149 str., kuriose ir yra įtvirtintos kratos atlikimo tvarkos taisyklės. Norint išaiškinti tokių situacijų sprendimo būdus ir apibūdinti, kaip tokiais atvejais toliau vystosi procesas, analizuotini teismų išaiškinimai minėtais klausimais.

Kalbant apie BPK 149 str. 7 d. skelbiamą nuostatą, kad paimti objektai kratos vietoje turi būti kaip įmanoma supakuojami ir užantspauduojami, paminėtinas LAT išaiškinimas 2014 m. spalio 7 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-

382/2014. Minėtoje byloje kasatorius akcentavo, kad „<...> iš kratos protokolo nematyti, kaip rasti ir paimti daiktai buvo sudėti, į ką supakuoti, kaip užantspauduoti ir ar iš viso užantspauduoti. Taigi objektai iš nuteistojo namų buvo paimti pažeidžiant procesiniuose įstatymuose nustatytą tvarką (BPK 145, 149 str.), toks daiktų paėmimas duoda pagrindą manyti, kad vėliau juos ištyrus gauta informacija yra nepatikima“. Vertindama šį teiginį, kolegija pasisakė, kad „BPK 149 str. 7 d. nuoroda, kad paimti daiktai kratos vietoje turi būti kaip įmanoma supakuojami ir užantspauduojami, nėra imperatyvi. Taigi šio reikalavimo nesilaikymas ar galimybių nebuvimas vietoje supakuoti ir užantspauduoti paimamus daiktus pats savaime nereiškia, kad paimti daiktai negali būti laikomi įrodymais“.

LAT 2016 m. sausio 12 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-696/2016 pasisakė dėl kelių aplinkybių, kurios negali būti laikomos kratos atlikimo tvarkos pažeidimais. Minėtoje byloje kasatorius skundė 3 aplinkybes: 1) „<...> nurodo, kad apeliacinės instancijos teismas, vertindamas kratos protokolą, pažeidė BPK 20 str. reikalavimus. Pagal BPK 207 str. 2 dalį apžiūrėti daiktai turi būti kiek galima nufotografuojami ir nufilmuojami. Šie veiksmai yra būtini tam, kad užfiksavus daiktą, turintį reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, būtų galima jį patikrinti BPK numatytais veiksmais, taip pašalinant abejones dėl jo duomenų patikimumo“. Vertindamas šį argumentą, teismas pasisakė, kad, „visų pirma, kasatoriaus minimas BPK 207 str. reglamentuoja ne kratos, o apžiūros tvarką, o kratos atlikimo metu galiojusios BPK 145, 149 str. nuostatos neįtvirtino reikalavimo kratą atliekančiam pareigūnui ją fotografuoti ar filmuoti, todėl nufotografavus kratos metu rastų ir paimtų daiktų kratos atlikimo tvarka nebuvo pažeista“; 2) „<...> nurodo, kad kratos metu M. K. buvo uždarytas garaže ir nematė bendrose patalpose įrodymo radimo ir paėmimo fakto“. Vertindama šį argumentą, kolegija akcentavo, kad „BPK 145, 149 str. nėra įtvirtintas reikalavimas, kad daiktų radimą ir paėmimą kratos metu turi stebėti asmuo, kuris yra patalpos nuomotojas ir panašiai, pagal Baudžiamojo proceso įstatymą pakanka to, kad toks asmuo dalyvauja atliekant kratą, taip pat, kolegija pažymi, kad pagal BPK 149 str. 3 d. pareigūnas turi teisę uždrausti patalpoje ar vietoje, kur daroma krata, esantiems, taip pat į šią patalpą ar vietą ateinantiems asmenims išeiti iš jos, o M. K. dėl tokio pareigūnų elgesio kratos protokole pastabų nepateikė, su protokolo duomenimis sutiko, jį pasirašė, dėl to nėra pagrindo išvadai, kad dėl nurodomų aplinkybių kratos atlikimo tvarka buvo pažeista“; 3) „<...> nurodo, kad nagrinėjant bylą apeliacine tvarka kaip įrodymai dar kartą buvo apžiūrėtas paketas Nr. 0032933 ir tos pačios kratos metu gautas paketas Nr. 0051550 ir pastebėta, kad ant paketų nėra M. K. parašo“. Pasisakydamas dėl šios aplinkybės teismas pažymėjo,

kad „kolegijos nuomone, tai, kad kasatoriaus nurodomi paketai nebuvo jo pasirašyti, negali būti vertinama kaip esminis kratos atlikimo tvarkos pažeidimas, kadangi tai, kokie kratos metu daiktai buvo paimti ir į kokius paketus įdėti, nurodyta kratos protokole, o M. K. su protokolo duomenų teisingumu sutiko, jį pasirašė, pastabų nepateikė, todėl esant tokioms aplinkybėms, nėra pagrindo pripažinti, kad kratos protokolo duomenys yra neleistini“.

Dėl kviestinių dalyvavimo, o taip pat garso ir vaizdo įrašo darymo kratos atlikimo metu pasisakė Kauno apygardos teismas 2016 m. kovo 9 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-173-530/2016. Minėtoje byloje apeliantas akcentavo, kad „<...> kratos metu nebuvo nei filmuojama, nei fotografuojama, taip pat nedalyvavo kviestiniai asmenys, todėl negalima nustatyti, kur buvo rasti dokumentai“. Vertindamas šį apelianto teiginį teismas pasisakė, kad „kratos metu, kai nėra kviestinių, dalyvaujančių asmenų prašymu daromas garso ir vaizdo įrašas. Taigi garso ir įrašo darymo iniciavimo subjektu yra, be kita ko, ir pats asmuo, pas kurį daroma krata. Šioje baudžiamojoje byloje nėra jokių duomenų, leidžiančių spręsti, jog A. B. išreiškė norą, jog kratos eiga būtų kaip nors fiksuojama, pats po kratos protokolu pasirašė, jo parašas taip pat patvirtina, jog protokolo egzempliorius jam asmeniškai buvo įteiktas 2014-11-05 (T.1, b.l. 20), kas reiškia, jog jam tapo žinomas kratos protokolo turinys. A. B. neskundė jokių pareigūnų veiksmų dėl kratos atlikimo, todėl pirmosios instancijos teismas pagrįstai pripažino, kad krata buvo atlikta teisėtai. Liudytojas O. I. teismo posėdyje paaiškino, jog nebuvo poreikio ne filmuoti nei fotografuoti, nes A. B. nebuvo konfliktiškas žmogus kratos metu, jis viską geranoriškai pateikdavo (T.2, b.l. 40). Kaip patvirtina bylos duomenys, kviestinių dalyvavimo būtinybės kratos atlikimo metu taip pat nebuvo, nes kratoje dalyvavo pats namo savininkas A. B. bei jo sutuoktinė“.

Dėl kratos protokole fiksuojamų duomenų ir iš to kylančių pasekmių pasisakė Lietuvos apeliacinis teismas 2016 m. vasario 26 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-251-307/2016. „<...> apeliantas, vertindamas automobilio „VW Bora“ kratos metu padarytus BPK pažeidimus, nurodo, kad iš degalų bako išimtas paketas nebuvo supakuotas, kaip to reikalaujama BPK 149 str. Pagal šio straipsnio 7 dalies nuostatas visi paimti daiktai ir dokumentai turi būti parodomi dalyvaujantiems asmenims ir išvardijami kratos ar poėmio protokole arba prie protokolo pridedamame apyraše (nurodomas jų kiekis, svoris, individualios žymės, susidėvėjimas). Paimti daiktai ir dokumentai kratos ar poėmio vietoje turi būti kaip įmanoma supakuojami ir užantspauduojami“. Teismas, vertindamas apelianto teiginį, pažymėjo, kad „šios kratos protokole fiksuojant jos rezultatus iš tikrųjų neviseškai laikytasi BPK 149 str. 7 d. nustatyto reikalavimo supakuoti

ir užantspauduoti rastus daiktus, nes šis procesinis veiksmas protokole neužfiksuotas. Tačiau šio BPK pažeidimo teisėjų kolegija nelaikė esminiu, nes jis neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir nepažeidė V. G., kaip įtariamojo, teisių. Kratos protokole yra aiškiai užfiksuota, kad šios kratos metu automobilio degalų bake rasta ir iš jo paimta plastikinė vakuuminė pakuotė, kurios dydis 20x14 cm, jos viduje yra geltonos spalvos tiršta masė. Automobilio degalų bake surastas objektas buvo nufotografuotas. Iš byloje esančių nuotraukų matyti, jog surasta medžiaga supakuota permatomoje plastikinėje pakuotėje, ji permirkusi, gelsvos spalvos, matosi į jos pakuotę patekęs gelsvas skystis. Atlikus kratą, visi dalyvavę asmenys, pasirašydami protokolą, patvirtino kratos eigą ir jos rezultatus. Tirti pateiktos medžiagos aprašymas specialisto išvadoje leidžia padaryti patikimą išvadą, jog tai ta pati automobilio „VW Bora“ degalų bake surasta medžiaga. Nors liudytojas I. M. apklausiamas teisme teigė, kad surasta pakuotė galėjo būti pažeista jos išėmimo iš degalų bako metu ir dėl to į ją galėjo prasismelkti degalai, objektyvieji baudžiamosios bylos duomenys patvirtina, jog išorinių pakuotės pažeidimų nebuvo. Taigi, įvertinus aptartų aplinkybių visumą, nėra pagrindo teigti, kad kratos metu rastas polietileninis paketas su jame buvusia gelsvos spalvos medžiaga pagal BPK 20 str. nuostatas negali būti pripažintas įrodymu, patvirtinančiu V. G. kaltę“.

Dėl kratos ir poėmio protokolų santykio pasisakė LAT 2010 m. balandžio 29 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2010. „Iš teismų nustatytų bylos aplinkybių matyti, kad, vadovaujantis prokuroro nutarimu daryti kratą, kurio teisėtumą BPK 145 str. 3 d. tvarka patvirtino ikiteisminio tyrimo teisėjas, S. R. bute 2007 m. sausio 5 d. buvo atlikta krata. Jos metu buvo padaryta ir bute buvusio nepilnamečio liudytojo Ž. U. asmens krata. Pas šį nepilnametį rastas vienas paketėlis su narkotine medžiaga – 1,09 g kanapių ir jų dalių. Tai, kad įformindamas tokio procesinio veiksmo rezultatus, ikiteisminio tyrimo pareigūnas nepasinaudojo BPK 146 str. 2 d. 2 p. numatytomis taisyklėmis, o vadovaudamasis BPK 147 str. narkotinės medžiagos radimo faktą užfiksavo poėmio protokolu, nelaikytina esminiu BPK 20 str. 1 d. pažeidimu, nes tai nesuvaržė kaltinamojo teisių, nesukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį“. Taip pat, vertindama minėtą situaciją, kolegija akcentavo LAT išaiškinimus baudžiamojoje byloje Nr. 2K-349/2008 - „pagal LAT praktiką nustatyti bylos duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimai savaime dar nereiškia, kad tokie duomenys jau negali būti įrodymai. Nustačius, kad renkant duomenis buvo nesilaikyta jų gavimo tvarkos, būtina įvertinti: 1) ar nustatytos tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir 2) ar dėl šių pažeidimų buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės. Tik duomenys, kurių gavimo tvarkos pažeidimai kelia abejonių

duomenų patikimumu ir šių abejonių nėra galimybės pašalinti atliekant kitus BPK numatytus veiksmus, įrodymais nepripažįstami“.

Apibendrinant, akcentuotina, kad remiantis įstatymo tekstu, visais atvejais, kai krata buvo atlikta nesant procesinio pagrindo, t.y. ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarties arba, neatidėliotinais atvejais, prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimo, patvirtinto teisėjo rezoliucija, kratos metu gauti duomenys turi būti gražinami tam asmeniui, iš kurio jie buvo paimti ir tokiais duomenimis tolesnėje eigoje negali būti remiamasi kaip įrodymais. Vertinant BPK 20 str. 4 d. nuostatas, kratos atlikimo atveju, šios nuostatos skelbiama tvarka ir teismų išaiškinimai akivaizdžiai išsiskiria. Aptarus keletą praktikos pavyzdžių, pastebėtina, kad: 1) galimybių tinkamai supakuoti ar užantspauduoti paimtus objektus nebuvimas nereiškia, kad tokie objektai negali būti laikomi įrodymais; 2) nenufotografavus kratos metu rastų ir paimtų daiktų kratos atlikimo tvarka nelaikoma pažeista; 3) tai, kad asmuo nematė įrodymo radimo ir paėmimo fakto negali būti traktuojama kaip kratos atlikimo tvarkos pažeidimas, jeigu toks asmuo dalyvavo atliekant kratą; 4) garso ir vaizdo įrašo darymo iniciatoriumi yra pats asmuo, pas kurį daroma krata, todėl asmeniui neišreiškus tokio noro, minėtų įrašų nebuvimas negali būti traktuojamas kaip kratos atlikimo tvarkos pažeidimas; 5) situacija, kai procesinio veiksmo rezultatai įforminami ne kratos, o poėmio protokolu, nėra laikoma kratos atlikimo tvarkos pažeidimu, jeigu ji nesuvaržė kaltinamojo teisių, nesukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį; 6) situacija negali būti vertinama kaip esminis kratos atlikimo tvarkos pažeidimas, jeigu asmuo, skundžiantis tokią tvarką, kratos protokole pastabų nepateikė, su protokolo duomenimis sutiko bei jį pasirašė. Šiuo atveju, yra pritariana Lietuvos teismų pozicijai vertinant kratos atlikimo metu padarytus, sakykime, „nežymius“ pažeidimus, nors tokia pozicija ir ne visiškai atitinka teisinį reguliavimą. Manytina, kad teismų pabrėžta nuostata, skelbianti, kad duomenys, kurie buvo surinkti pažeidžiant tvarką, gali būti laikomi įrodymais, jeigu tokie tvarkos pažeidimai neturėjo įtakos duomenų patikimumui bei nesuvaržė kaltinamojo teisių, pilnai atitinka protingumo ir proporcingumo principus, be to, nepažeidžia asmens konstitucinių teisių. Įstatymų leidėjui siūlytina papildyti BPK 20 str. 4 d. turinį tam, kad nebūtų prieštaravimų tarp teismų išaiškinimų ir teisinio reguliavimo, ir išdėstyti jį taip: „Įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmiais, išskyrus atvejus, kai pažeista teisėta duomenų rinkimo tvarka neturi įtakos duomenų patikimumui bei nesuvaržo kaltinamojo teisių“.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. BPK 145 str., apibūdinantis kratą, nepateikia konkrečios šios procesinės prievartos priemonės sampratos. Krata turėtų būti suprantama taip: „Tai viena iš BPK nurodytų kitų procesinių prievartos priemonių, ribojanti asmens teisę į neliečiamybę ir orumą, o taip pat į būsto neliečiamumą, kuria yra siekiama surinkti nusikalstamos veikos tyrimui reikalingus duomenis. Krata atliekama ikiteisminio tyrimo teisėjo motyvuota nutartimi, arba, neatidėliotinais atvejais, prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Ji yra atliekama prievarta. Gali būti atliekama tiek pas įtariamąjį arba kaltinamąjį, tiek ir pas kitus asmenis, jeigu yra manoma, kad kratos alikimas pas tokius asmenis ir su tuo susiję padariniai turės reikšmės tyrimui”.
2. Esminis kratos ir poėmio skirtumas pasireiškia tuo, kad poėmio metu turi būti tiksliai žinoma, koks objektas ir tiksliai iš kurios vietos arba iš kurio asmens turi būti paaimamas. Įstatymų leidėjui siūlytina pakeisti poėmio reglamentavimą, nurodant, kad toks procesinis veiksmas gali būti atliekamas be teismo sankcijos, prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu. Kitais atvejais, egzistuojant menkiausiai rizikai dėl poėmio negalimumo, siūlytina atlikti sankcionuotas kratas.
3. Pagrindinės kratos rūšys pagal vietą ir objektus – vietovių, patalpų, asmens krata. Griežčiausiai įstatymų leidėjas reglamentuoja kratos atlikimą patalpose, įtvirtindamas privalomą suinteresuotų asmenų arba kviestinių, savivaldybės atstovų dalyvavimą tokių kratų atlikimo metu. Šis imperatyvas netaikomas kratų atlikimui vietovėse. Vietovių ir patalpų kratos atlikimui visada yra reikalinga teismo sankcija, tuo tarpu atlikti asmens kratą tam tikrais atvejais įstatymas leidžia be teismo nutarties.
4. Tiek Lietuvos Respublikos, tiek tarptautiniai teisės aktai iš bendros asmenų grupės išskiria imunitetą turinčius asmenis bei taiko išimtis kratų atlikimui pas juos, priklausomai nuo užimamų pareigų. Be kita ko prie tokių asmenų priskiriami diplomatai, advokatai, žurnalistai, teisėjai. Nepaisant to, minėtų asmenų imunitetas negali būti suprantamas kaip apsauga nuo baudžiamosios atsakomybės įvykdžius nusikalstamą veiką.
5. Atsižvelgiant į tai, kad pastarųjų metų mokslo ir technologijų pažanga praplėtė kratos atlikimo ribas, įstatymų leidėjui siūlytina į BPK 145 str. 1 d. nuostatas įtraukti elektronines kratas, išskiriamus kratos objektus papildant elektroniniais duomenimis, tam, kad būtų išvengta procesinių kliūčių tokių kratų atlikimo metu.
6. Tam, kad kratos atlikimas būtų pripažintas teisėtu, yra būtini faktiniai ir procesiniai pagrindai, kurie negali egzistuoti vienas be kito. Kratos atlikimas neatidėliotinais

atvejais turėtų būti suprantamas kaip kraštutinė priemonė, kadangi daugeliu atvejų po neatidėliotinai atliktos kratos ikiteisminio tyrimo teisėjas tikrina tik tokios kratos teisėtumą, nesigilindamas į pagrįstumą.

7. Tam, kad rizika pažeisti žmogaus teises kratos atlikimo metu būtų sumažinama, įstatymų leidėjui siūlytina BPK 149 str. 9 d. įtvirtinti vaizdo įrašo darymą, kaip privalomą sąlygą.
8. Tam, kad nebūtų prieštaravimų tarp teismų išaiškinimų ir teisinio reguliavimo, įstatymų leidėjui siūlytina papildyti BPK 20 str. 4 d., išdėstant ją taip: „Įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmais, išskyrus atvejus, kai pažeista teisėta duomenų rinkimo tvarka neturi įtakos duomenų patikimumui bei nesuvaržo kaltinamojo teisių“.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Tarptautiniai teisės aktai:

1. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Valstybės žinios: 1995, Nr. 40-98;
2. Vienos konvencija „Dėl diplomatinių santykių“, Valstybės žinios: 1999-10-06, Nr. 83-2455;
3. Konvencija dėl elektroninių nusikaltimų, Valstybės žinios: 2004-03-07, Nr. 36-1188;

Nacionaliniai teisės aktai:

4. Lietuvos Respublikos Konstitucija, Vilnius: UAB „Lodvila“, 2016;
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Vilnius: VĮ „Registru centras“, 2016;
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Vilnius: VĮ „Registru centras“, 2016;
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Vilnius: Saulelė, 2018;
8. Lietuvos Respublikos statybos įstatymas, Valstybės žinios: 1996-04-10, Nr. 32-788;
9. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, Valstybės žinios: 1996-07-26, Nr. 71-1706;
10. Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymas, Valstybės žinios: 1999-01-15, Nr. 7-140;
11. Lietuvos Respublikos pašto įstatymas, Valstybės žinios: 2001-11-09, Nr. 94-3306;
12. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas, Valstybės žinios: 2004-04-06, Nr. 50-1632;
13. Lietuvos advokatų etikos kodeksas, TAR: 2016-04-22, Nr. 10280;
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. sausio 22 d. nutarimas Nr. 72 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80¹ ir 149 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 150¹ straipsniu“;

Specialioji literatūra:

15. P. Ancelis, G. Aleksonis, G. Bučiūnas, J. Juškevičiūtė, M. Šalčius, R. Šlepetys, M. Šukys, Tyrimo veiksmai baudžiamajame procese, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011;

16. G. Bučiūnas, E. Gruodytė, Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009;
17. G. Bučiūnas, E. Gruodytė, M. Šalčius, Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai (papildytas leidimas), Vilnius: VĮ „Registru centras“, 2017;
18. P. Danisevičius, Krata ir poėmis, Vilnius: LT Media group, 1982;
19. G. Goda, R. Merkevičius, G. Jasaitis, M. Kazlauskas, P. Kuconis, J. Rinkevičius, G. Švedas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras, I-IV dalys (1-220 straipsniai), Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
20. G. Goda, M. Kazlauskas, P. Kuconis, Baudžiamojo proceso teisė, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005;
21. G. Goda, P. Kuconis, M. Kazlauskas, Baudžiamojo proceso teisė (papildytas leidimas), Vilnius: VĮ „Registru centras“, 2011;
22. G. Goda „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo“, 2016;
23. A. Gutauskas, „Procesinės garantijos“, Visuotinė lietuvių enciklopedija, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2021;
24. D. E. Hall, J. D., Ed. D, Criminal Law and Procedure, Albany (N.Y.): West: Thomson Learning, 2000;
25. A. Juozapavičius „Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumai: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai“, Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?, 2014;
26. E. Kurapka, S. Matulienė, E. Bilevičiūtė, R. Burda, R. Davidonis, E. Dereškevičius, J. Juškevičiūtė, R. Krikščiūnas, L. Novikovienė, E. Latauskienė, E. Radzevičius, Kriminalistika: taktika ir metodika, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013;
27. E. Kūris, J. Gumbis, Lietuvos teisinės institucijos, Vilnius: VĮ „Registru centras“, 2011;
28. E. Losis, „Baudžiamojo proceso prievartos priemonių samprata“, Jurisprudencija: 2008;
29. R. Merkevičius „Šiandieninė Lietuvos baudžiamojo proceso paradigma“, Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?, 2014;
30. D. Štītis, R. Krikščiūnas, R. Petrauskas, „Kai kurie Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų proceso teisės skirsnio įgyvendinimo Lietuvoje aspektai“, Jurisprudencija, Baudžiamoji teisė, procesas, kriminalistika, 2005;

Teismų praktika:

31. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. lapkričio 26 d. sprendimas byloje Sunday Times v. Jungtinė Karalystė;
32. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. kovo 27 d. sprendimas byloje Christine Goodwin v. Jungtinė Karalystė;
33. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Valašinas prieš Lietuvą;
34. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. birželio 11 d. sprendimas byloje Christine Goodwin v. Jungtinė Karalystė;
35. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 m. vasario 25 d. sprendimas byloje Roemen ir Schmitt v. Liuksemburgas;
36. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. birželio 28 d. sprendimas byloje Ressiot ir kiti v. Prancūzija;
37. R. v. Khan and Others (Court of Appeal, Criminal Division, Crim. L.R. 508, 1996);
38. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 16 d. nutarimas;
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas;
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas;
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas;
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas;
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas;
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas;
45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas;
46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas;
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. spalio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-669/2002;
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-349/2008;
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2010;
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-639/2012;
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-382/2014.;

52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-696/2016;
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-175-222/2016;
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-152-699/2018;
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-174-303/2019;
56. Lietuvos apeliacinio teismo 2008 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-253/2008;
57. Lietuvos apeliacinio teismo 2009 m. balandžio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-145/2009;
58. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-319/2013;
59. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-251-307/2016;
60. Panevėžio apygardos teismo 2010 m. birželio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-521-193/2010;
61. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1K-23-66-2011;
62. Klaipėdos apygardos teismo 2015 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-16-557/2015;
63. Kauno apygardos teismo 2016 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-173-530/2016;

Kiti šaltiniai:

64. Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 149 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto“;
65. Aiškinamasis raštas „Dėl visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto ir baudžiamojo proceso kodekso 80¹ ir 149 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 150¹ straipsniu įstatymų projektų“;
66. Derinimo pažyma „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 801 ir 149 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 1501 straipsniu įstatymo projekto Nr. XIIP-1211“ projekto“;

67. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2014 m. birželio 18 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80¹ ir 149 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 150¹ straipsniu įstatymo projekto (XIIP-1211)“;
68. Konstitucinis Teismas: teisėjai negali būti nepagrįstai išskirti iš visuomenės ir turėti pagal Konstituciją draudžiamos privilegijos, 2020. Nuoroda internete: <https://www.lrkt.lt/lt/apie-teisma/naujienos/1331/konstitucinis-teismas-teisejainegali-buti-nepagrįstai-isskirti-is-visuomenes-ir-tureti-pagal-konstitucijadraudziamos-privilegijos:199>
69. Lietuvių kalbos žodynas, Lietuvių kalbos institutas, 2018. Nuoroda internete: <http://www.lkz.lt/>
70. Фонова Т. П., „Гарантии прав гражданина при производстве обыска“. Nuoroda internete: <http://cscb.su/n/011001/011001003.htm>
71. An update on the Report by D.A.O. Edward, QC „The professional secret, confidentiality and legal professional privilege in Europe“, page Nr. 2, Council of the Bars and Law Societies of the European Union CCBE, 2003;
72. R. Vogler, B. Huber, Criminal procedure in Europe, Berlin, 2008;
73. Search and Seizure of Electronic Evidence, 2015. Nuoroda internete: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=13704bd6-f4e4-4157-b111-9c58ccfd9f7d>
74. RECHT, VERBRECHEN & BESTRAFUNG, „Suche und Beschlagnahme Recht“, 2020. Nuoroda internete: <https://delhipages.live/de/politik-recht-regierung/recht-verbrehen-bestrafung/search-and-seizure>
75. Encyclopædia Britannica, Inc, 2021. Nuoroda internete: <https://www.britannica.com/topic/search-and-seizure>

SANTRAUKA

Kratos samprata, rūšys ir procesinė tvarka

Lolita Mankevičiūtė

Magistro darbe analizuojama krata, kaip atskiras procesinis veiksmas, nagrinėjant tiek reikšmingus teisės aktus, mokslininkų įžvalgas doktrinoje, tiek teismų praktikoje pateiktus išaiškinimus. Tinkamas, savalaikis, tačiau ne savavališkas šios procesinės pievartos priemonės taikymas yra ypač svarbi vertybė kiekvienoje valstybėje, kadangi neretai būtent kratos metu yra gaunami tyrimui reikšmingi duomenys ir objektai. Nepaisant to, kratos atlikimas negali pažeisti asmens teisių, garantuojamų tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu, nors tokios teisės, kaip asmens teisė į neliečiamybę ir orumą, į būsto neliečiamumą, kratos atlikimo metu būna suvaržomos.

Darbe analizuojama kratos samprata Lietuvoje, įvertinant, kaip krata yra apibūdinama įvairių autorių, to pasekoje suformuojamas tikslus kratos apibūdinimas. Išskiriami pagrindiniai aspektai, leidžiantys atskirti kratą nuo kitų procesinių veiksmų – objektų tyrimo ir apžiūros. Taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kaip kratą apibūdina kitų valstybių baudžiamojo proceso įstatymai. Aptariamas kratos ir poėmio santykis, įvertinant, kiek pagrįstas yra dabartinis teisinis reguliavimas šiuo klausimu. Išskiriamos pagrindinės kratos rūšys pagal vietą ir objektus – vietovių, patalpų, asmens krata, taip pat aptariamas kratos atlikimo galimumas pas tam tikrus konkrečias pareigas užimančius ir imunitetą turinčius asmenis – diplomatus, advokatus, žurnalistus, teisėjus. Įvertinama mokslo ir technologijų pažangos įtaka kratos atlikimui, įstatymų leidėjui pateikiami siūlymai šiuo klausimu. Analizuojami kratos atlikimo faktiniai ir procesiniai pagrindai, išskiriami probleminiai aspektai, susiję su neatidėliotinai atliekamomis kratomis. Įvertinamas žmogaus teisių apsaugos lygis kratos atlikimo metu, pateikiami siūlymai šiuo aspektu. Analizuojant teismų praktiką, apibūdinama, kokie kratos atlikimo tvarkos pažeidimai neturi įtakos tokios kratos metu gautų duomenų panaudojimui tolesnėje proceso eigoje.

SUMMARY

Concept, types and procedural order of search

Lolita Mankevičiūtė

The master's thesis analyzes the search as a separate procedural action, examining both significant legal acts, scholars' insights into doctrine and interpretations provided in case law. The proper, timely, but not arbitrary, application of this procedural coercive measure is a particularly important value in each state, as it is often during the search that data and objects relevant to the investigation are obtained. Nevertheless, the search cannot infringe on individual rights guaranteed at both national and international level, although rights such as the individual's right to inviolability and dignity, to the inviolability of the dwelling are restricted during the search.

The thesis analyzes the concept of search in Lithuania, evaluating how search is described by various authors, as a result, an accurate description of search is formed. The main aspects that distinguish a search from other procedural actions - examination and inspection of objects - are distinguished. Attention is also drawn to the way in which the search is described by the criminal procedure laws of other states. The relationship between search and seizure is discussed, assessing the validity of the current legal regulation in this regard. The main types of search are distinguished according to location and objects - search of places, premises, person, as well as the possibility of conducting a search with persons holding certain specific positions and having immunity - diplomats, lawyers, journalists, judges - is discussed. The influence of scientific and technological progress on the conduct of the search is assessed, and proposals are submitted to the legislator on this issue. The factual and procedural bases of the search are analyzed, the problematic aspects related to the immediate searches are singled out. The level of human rights protection during the search is assessed, and suggestions are made in this regard. An analysis of the case law describes which breaches of the search procedure do not affect the use of data obtained during such a search in the further course of the proceedings.